

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi

Dördüncü bölmə

Yordanova və digərlərinin Bolqarıstana qarşı işi

(müraciət N: 25446/06)

Qərar

Strasburq

Bu versiyaya Məhkəmə Qanununun 81-ci maddəsinə

əsasən 5 iyun 2012 tarixdə düzəlişlər edilmişdir

Strasburq

24 aprel 2012

Yordanova və digərlərinin Bolqarıstana qarşı işində,

7 fevral 2012 və 3 aprel 2012 tarixlərində müzakirə olunaraq,

Sədr, Lech Garlicki

David Thor Björgvinsson

Paivi Hirvela

George Nicolaou

Ledi Bianku

Zdravka Kalaydjieva

Hakimlər Vincent A. De Gaetano və

Bölmə Qeydiyyatçısı Fatoş Aracıdan ibarət olan,

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (Birinci bölmə)

Həmin tarixdə qəbul olunan aşağıdakı qərarı təqdim edirlər.

PROSEDUR:

1. Hazırkı iş 23 iyun 2006-cı il tarixində qərara əlavə edilmiş siyahıda adları sadalanmış iyirmi üç bolqar vətəndaşının Bolqarıstan Respublikasına qarşı “İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın (“Konvensiya”) 34-cü maddəsinə əsasən məhkəməyə təqdim edilmiş şikayət əsasında başlanmışdır. (№ 25446/06)
2. İddiaçılar Sofiyada fəaliyyət göstərən vəkil xanım M.İlieva tərəfindən təmsil olmuşlar. Bolqarıstan hökuməti (hökumət) Ədliyyə Nazirliyinin əməkdaşları xanım S.Atanasova və xanım M. Kotzeva tərəfindən təmsil olunmuşlar.
3. İddiaçılar iddia etmişlər ki, hakimiyyət orqanının onların Batanova Vodenitsada olan evlərindən çıxarılmaları ilə əlaqədar qərarı, xüsusilə, Konvensiyanın 3-cü və 8-ci maddələrinin və 1-ci Protokolun 1-ci maddəsi ilə birlikdə götürülməklə 13-cü və 14-cü maddələrinin pozuntusudur.
4. Məhkəmə Qaydalarının 39-cu maddəsinə əsasən Məhkəmə 8 iyul 2008-ci il tarixdə Bolqarıstan hökumətindən müvəqqəti tədbirlərin görülməsini tələb etmişlər. Bolqarıstan hökumətindən zəmanət alındığından sonra, 23 iyul 2008-ci il tarixdə Məhkəmə həmin tədbirləri ləğv etmişdir. (bax paraqraf 49-53). 14 sentyabr 2010-cu il tarixli qərar ilə Məhkəmə ərizəni qismən məqbul və qismən qeyri-məqbul elan etdi.
5. İddiaçılar və Hökumət hər biri işin mahiyyəti üzrə yazılı mülahizələrini təqdim etdilər (qayda 59.1). Palata, tərəflərlə müzakirədən sonra, qərara gəlmişdir ki, mahiyyəti üzrə işin dinlənilməsinə ehtiyac yoxdur (qayda 59.3 *in fine*), tərəflər hər biri öz mülahizəsinə yazılı cavab vermişdir.

FAKTLAR:

İŞİN HALLARI

A. Müvafiq əsaslar

1. Ərizəçilərin evi

6. Ərizəçilər Sofiyanın qonşuluğunda yerləşən Batalova Vodenitsanın sakinləridir. Onlar özlərini qaraçı əsilli kimi təqdim edirlər.
7. Digər Avropa ölkələrindən fərqli olaraq, harada ki, qaraçılar köçəri həyat tərzini sürür, onlar 1960-cı ildən Bolqarıstana gəlir və qaraçıların böyük hissəsi burada oturaq həyat tərzini sürürlər. Tipik olaraq Bolqarıstan

şəhərlərinin qeyri-mərkəzi ərazilərdə bir və ya daha artıq qaraçı məhəllələri yerləşir.

8. Ərizəçilərin bir neçəsi və ya onların valideynləri, bəzi hallarda isə nənə-babaları 1960-70-cı illərin sonlarında Batalova Vodenitsaya köçmüşdülər. Başqaları isə yeni gələnlərdir ki, orada 1990-cı illərdə məskunlaşmışdılar.
9. 1960-cı illərdə qonşuluqda olan torpaqlar dövlət tərəfindən səlahiyyətli orqanların ev tikintisi siyasətinin tərkibinə daxil olmuşdur və müsadirə edilmişdir. Bir neçə mənzil blokları orada inşa edilmiş, lakin ərizəçilərin məskunlaşdığı torpaqlar boş qalmış, yaşıllıq sahəsi kimi nəzərdə tutulmuş, buna baxmayaraq hələ də abadlaşdırılmamışdır.
10. Ərizəçilərin ailələri heç bir icazə olmadan dövlət torpağında öz evlərini tikmişlər. Ərazi zamanla kiçik qaraçı qəsəbəsinə çevrilmişdir. Orada 200-300 nəfərin yaşadığı təxmin edilir.
11. Tikililərin çoxları bir mərtəbəli evlərdir. Kanalizasiya və su kəməri yoxdur. Sakinlər suyu iki ictimai fəvvarələrdən götürür.
12. Bir çox ərizəçilərin qeydə alınmış ünvanları Batalova Vodenitsadır. Onların çoxu eyni ünvanda qeydiyyatda alınmışlar, baxmayaraq ki, heç bir rəsmi ərazi planında eks olunmayan ayrı binalarda yaşayırlar. Ərizəçilərin çoxu uşaqlar və nəvələr də daxil olmaqla, ailələri ilə birlikdə yaşayırlar.
13. Ərizəçilər tikdikləri evləri heç vaxt rəsmiləşdirməyə çalışmamışlar. Bu prinsipə tikintiyə icazə və planlaşdırmanın təsdiqi ilə mümkün idi. Ərizəçilərin iddiasına görə belə müraciətlərin edilməsi onlar üçün kasıb olduqlarından və öz həyatlarını digər cəmiyyətlərdən təcrid olunmuş qaraçı icmasında yaşadıklarına görə çətin idi.
14. Tərəflər razılışır ki, ərizəçilərin evləri müvafiq tikinti və təhlükəsizlik qaydalarına cavab vermir və əsas rekonstruksiya olmadan qanuniləşdirilə bilməz.
15. Yerli tikinti planı 1987-ci il tarixində dəyişdirilmiş və sahədə evlərin tikintisi nəzərdə tutulmuşdur. Plan icra olunmamışdır.
16. Ərizəçilər tərəfindən zəbt edilmiş torpaq sahəsi 1996-cı il tarixində keçirilmiş qanunvericilik islahatlarından sonra, Sofiya bələdiyyəsinin mülkiyyətinə keçmişdir.

17. Dövlət və bələdiyyə hakimiyyəti orqanları 2005-ci il tarixədək ərizəçilərin və onların ailələrinin çıxarılması üçün tədbir görməmişdirlər.
18. Müvafiq qanuna əsasən, ərizəçilər zəbt etdikləri torpaq sahəsinə mülkiyyət hüququ əldə edə bilməzlər. 1996-cı il tarixədək əldə etmə müddəti dövlət və bələdiyyə torpaqlarına tətbiq edilmir. 1996-cı il tarixdən bələdiyyə torpaqlarının bir çox kateqoriyalarına tətbiq edilən qaydalara əsasən, həmin torpaq sahəsinin 10 il ərzində sahiblik edilməsi daşınmaz əmlakın əldə olunması üçün kifayətdir. Buna baxmayaraq 2006-cı ildə, 1996-cı il düzəlişindən sonra on illik müddətin başa çatmasından əvvəl, parlament dövlət və bələdiyyə torpağı üzrə əldə etmə müddətinin tətbiqini dayandırdı. Dayanma bir neçə dəfə uzadılmış və hazırda 31 dekabr 2014 tarixinədək qüvvədədir (Əmlak Aktının 79-86 paragrafları və keçid müddəaları).
19. Batalova Vodenitsanın qaraçı sakini cənab B.T tərəfindən verilən iddiasına əsasən onun valideynləri öz evlərinin qanuni sahibidir və notarius sənədinə malikdirlər. Notarius sənədinin nüsxəsi ərizəçilər tərəfindən təqdim olunmamışdır. Nə cənab B.T., nə də ki onun valideynləri 17 sentyabr 2005 tarixli çıxarılma əmrinin ünvanlanılanlar arasında deyildir (bax aşağıda paraqraf 31).

2. Üçüncü şəxslərin şikayətləri, ictimai bəyanatlar, protestlər və məsələnin KİV-də işıqlandırılması

20. 1990-cı illərin başlanğıcından Sofiyanın rayonlarının bir neçə yerində qaraçılar və qeyri-qaraçılar arasında gərginlik artdı. Qaraçılar məsələsi (“qetto”) mətbuatda geniş müzakirə olunurdu. Bir çox kommentatorlar qaraçı “gettolarını” boşaltmağa çağırırdılar. Bu xətt bir neçə aparıcı siyasətçilər tərəfindən dəstəklənirdi. Bəzən qaraçı təşkilatlarının da bununla bağlı fikirləri də çap olunurdu.
21. 2003-2006-cı illər arasında qaraçı qonşularının çıxarılmasına yönələn bir neçə nümayişlər Sofiyanın müxtəlif yerlərində qeyri-qaraçı sakinləri tərəfindən keçirilmişdir. Qaraçılar tərəfindən keçirilmiş digər nümayişlər isə şəhərin digər yerlərindən çıxarılan qaraçı ailələrinin yenidən onların qonşuluqda məskunlaşmasına dair dövlət orqanlarının planları barədə xəbərlərə yönəlmişdir.
22. Dəqiqləşdirilməmiş tarixdə Batalova Vodenitsanın qeyri-qaraçı sakinləri, ərizəçilərin qeyri- qanuni yaşaması ilə bağlı səlahiyyətli şəxslərə müəyyən təsir göstərmək üçün asosiasiya yaratmışlar.

23. Batalova Vodenitsaqaraçılarına qarşı ən çox şikayət əsasən sanitar risk, kanalizasiyanın olmaması səbəbindən yaranan kəskin iylər və sakinlərin ev heyvanları saxlaması (qoyun, donuz, toyuq və at daxil olmaqla) ilə bağlı olmuşdur. Həmçinin, ərazinin bir çox qeyri-qaraçı sakinləri, qaraçı sakinlərinin fiziki zorakılıq, oğurluq, ictimaiyyətə və fərdi mülkə zərər vurmaq da daxil olmaqla, bir neçə cinayətlər üzrə cavabdehlik daşmasına əmindilər. Etirazçılar ərazidə yöndəmsiz evlərin olduğunu da əsas kimi göstərirdilər.
24. Sofiya bələdiyyə hakimiyyəti 1990-cı ildən etibarən qaraçıların Sofiyaya köçməsi və qeyri qanuni qaraçı qəsəbəsi yaratmalarının əhalənin artması və qeyri qanuni tikinti və sanitar problemlərin yaranmasına səbəb olduğu faktını irəli sürürdülər.

B. Ərizəçiləri çıxarmaq barədə qərar və qanuni prosedurlar

25. Mart 2000-ci il tarixində, Batalova Vodenitsa ərazisində mənimsənilmiş ərazilər üzrə öz mülkiyyət hüququnu bərpa etmək barədə qərarı əldə etmiş qeyri müəyyən sayda fərdi şəxslər, qaraçı əsilli şəxslərin onların ərazisini qeyri qanuni tutması barədə Sofiya bələdiyyə şurasına şikayət etdilər. İş yoxdıqdan sonra, 11 dekabr 2000-ci il tarixində bələdiyyə şurası sahibkarlara həmin torpaq əvəzinə digər yerdə torpaq verməyi təklif etdi. Bələdiyyə həmçinin problemin tam həll olunması üçün Sofiya merinə plan hazırlaması barədə təklif etdi. Lakin belə plan qəbul olunmadı.
26. 2003-cü ildə Batalova Vodenitsada yerli tikinti planı, ərazini inkişaf etdirməyi planlaşdıran bələdiyyənin səlahiyyətli şəxsləri tərəfindən dəyişdirildi.
27. 2 mart 2005-ci il tarixində Sofiya bələdiyyə şurası Batalova Vodenitsadakı torpağı fərdi investor cənab K-ya verməyi qərara aldı. Transfer 16 may 2006-cı il tarixində qüvvəyə mindi. Həmin torpaq ərizəçilər tərəfindən tutulan torpağın qonşuluğunda idi. Cənab K-nın bu planı reallaşdırılması hələ də müəyyənləşdirilməmişdir.
28. 29 avqust 2005-ci il tarixində bələdiyyə rəsmiləri Batalova Vodenitsa qonşuluğuna səfər etdilər. Ərizəçinin və digər şəxslərin torpaqları tutması barədə sənədi təqdim etdilər.
29. 8 sentyabr 2005-ci il tarixində, rayon meri xanım S. ərizəçilər də daxil olmaqla təxminən 180 qaraçını bələdiyyə torpaqlarını qeyri qanuni tutduqlarına görə yeddi gün ərzində torpaqları tərk etmələrini təklif etdi. Mətn Bələdiyyə Mülkiyyəti aktının 65-ci paragrafına əsaslanmışdır və

ünvanlanmış şəxslərin siyahısından və tabe olmadıqları təqdirdə polis tərəfindən çıxarılacaqları barədə xəbərdarlıqdan ibarət idi.

30. Ərizəçilər apellyasiya şikayəti hazırladılar. 15 sentyabr 2005-ci il tarixində bələdiyyə rəsmiləri, sakinlərin ərazini tərk etməmələrini təsdiqləyən sənədi təqdim etdilər.
31. Nəticədə, 17 sentyabr 2005-ci il tarixində mer, sakinlərin 27 sentyabr 2005-ci il tarixində məcburi çıxarılmasına əmr verdi. Çıxarılmalı olan sakinlər adbaad əmrdə qeyd olmuşdurlar. Mer həmçinin Tikintinin Planlaşdırılması Aktına əsasən ərizəçilərin evlərinin dağıdılması barədə qərar veriləcəyini bildirdi.
32. Ərizəçilərin Sofiya Şəhəri Məhkəməsindən köçürmə əmri əleyhinə şikayətə baxılana evlərində qalması xahiş etdilər. Məhkəmə tələbi təmin etdi.
33. 28 sentyabr 2005-ci il tarixində qaraçıları təmsil edən komitə, Batalova Vodenitsada yaşayan sakinlər üçün alternativ evlərin verilməsi barədə bələdiyyə təklifinə əsasən bələdiyyə rəsmiləri ilə Sofiyada razılıq müqaviləsi imzaladılar. Bu razılığın icrası ilə əlaqəli bələdiyyə heç bir addım atmadı.
34. Razılıq həmçinin nümayəndələr komitəsi tərəfindən qaraçı qəsəbələrində gigiyenanın yaxşılaşdırılacağı tədbirlərinin görülməsini nəzərdə tuturdu. Orada həmçinin qeyri qanuni saxlanılan ev heyvanlarının çıxarılması və daha yaxşı vəziyyətin yaradılması əks olunurdu. Hökumətin dediklərinə görə vəziyyət yaxşılaşmamışdır.
35. Merin əmri əleyhinə hüquqi proseslərdə, 12 yanvar 2006-cı il tarixində, Sofiya şəhər məhkəməsi köçürmə əmrinin qanuni olduğunu bildirdi. Ərizəçilər apellyasiya şikayəti verdi. 12 iyun 2006-cı il tarixində Ali İnzibati Məhkəmə şəhər məhkəməsinin qərarını qüvvədə saxladı.
36. Məhkəmə, ərizəçilərin torpağı qanuni tutmaları barədə kifayət qədər sübut irəli sürməmələri üçün köçürmə əmrinin qanuni olduğunu bildirdi. Əgər ərizəçilər mülkiyyət hüququna malik olduqlarını bildirirlərsə, hüquqlarını bərpa etmək üçün notarius sənədi təqdim etməli və ya iddia etdikləri hüquqlarını müəyyən etmək üçün mülki proseslərə başlamalıdırlar. Onlar bunu etmədilər. Bu halda və əmlak Aktının 92-ci bəndinə əsasən, onların evləri bələdiyyə mülkiyyətindədir.

37. Məhkəmələr həmçinin bildirdilər ki ərizəçilərin, Konvensiyanın pozulmasına və ayrışəkiliyə dair iddiaları əsassızdır.
38. Məhkəmə, ərizəçilərin həmin ərazidə hakimiyyətin xəbəri olmaqla onilliklərlə yaşadıkları üçün çıxarılmamaları barədə və mütənasiblik prinsipi barədə dəlillərini yerli qanunvericiliyə əsasən işə aidıyyəti olmadığını görə rədd etdi.

C. 2006-cı ildə ərizəçilərin çıxarılması cəhdi

39. 21 iyun 2006-cı il tarixində, bələdiyyənin səlahiyyətli şəxsləri 28 iyun tarixindək ərizəçilər də daxil olmaqla, BatalovaVodenitsada yaşayan qeyri- qanuni sakinlərinin çıxarılmasını və evlərinin sökülməsini bəyan etdilər. 22 iyun 2006-cı il tarixində rayon meri qeyri- qanuni məskunlaşma ilə bağlı qonşuların çoxsaylı şikayətlərinin nəticəsi kimi bu çıxarılma əmrinin verilməsini bildirdi.
40. Xüsusilə də Avropa parlamenti üzvlərinin siyasi təsiri nəticəsində səlahiyyətli orqanlar çıxarılmanı yerinə yetirmədilər.
41. Öz ictimai bəyanatlarında, bələdiyyə səlahiyyətliləri BatalovaVodenitsa sakinlərinin çıxarılma prosesinin yubadıldığını Avropadan olan təsirlər səbəbindən dərhal yerinə yetirilə bilmədiyini bildirdi. Bələdiyyə səlahiyyətlilərinin BatalovaVodenitsa sakinləri üçün alternativ evlər tapmağa çalışmalı olduqları barədə müxtəlif fikirlər bildirildi. İctimai bəyanatlarda rayon meri, qaraçıların evlə təmin edilməsi üçün qeydiyyatda olmadıqlarına görə bunun mümkün olmadığını qeyd etdi. Onu da bildirdi ki, bələdiyyə illər ərzində gözləmə siyahısında olan digər şəxslərə nisbətə onlara üstünlük verə bilməz.
42. Qeyri-müəyyən tarixdə 12 iyun 2006-cı il tarixindən sonra çox qısa müddət ərzində, müvafiq rayonun meri xanım S. Batalova Vodenitsada qaraçı qəsəbəsi ilə bağlı televiziya debatında çıxış etdi. O bildirdi ki, *interalia*, qaraçıların evlə təmin olunması üçün qeydiyyata alınmaq hüququ yoxdur, çünki, onların bələdiyyə torpaqlarında məskunlaşması qeyri-qanundur. Bu səbəbdən də, bir çox ailələr gözləmə siyahısında olduqları üçün, onlara bələdiyyə yaşayış fondundan ev verilə bilməz. Rayon meri bundan əlavə bildirdi ki, Sofiya meri və qaraçıları təmsil edən komitə arasında 28 sentyabr 2005-cı il tarixli razılaşma seçkilərdən öndəki müddətdə bağlanıb və özünü bu səbəbdən borclu hesab etmir. O həmçinin qeyd etdi ki, çıxarılma əmri məhkəmə tərəfindən qüvvədə saxlanılmış və yerinə yetirilməlidir. Sakinlərin heç bir yerə gedə bilmədikləri faktı işə aid deyil. Mer həmçinin bildirdi ki, o, qeyri-qaraçı sakinlərindən də şikayət almış və onu yerinə yetirmə öhdəliyini daşıyır.

43. Ərizəçilərin çoxu ailələri üçün yeni evlər tapmağa çalışmamışlar. 2004-2007-ci illər arasında, ərizəçilərdən üçü Sofiyanın digər yerlərində qeydiyyatata alınmışlar. 2005-ci ildə ərizəçilərdən biri də Sandaski şəhərindəki ünvanını öz rəsmi ünvanı kimi təqdim etmişdir. Bu dörd ərizəçi bildirmişdir ki, Batalova Vodenitsadan kənar qəhurları tərəfindən tutulan evdə qısa müddətdə yaşadıklarına baxmayaraq onların yeganə real evi Batanova Vodenitsa olaraq qalır.
44. İyun 2006-cı il tarixindən sonra, qaraçılar və bələdiyyə səlahiyyətliləri arasında 1996-cı ildən əvvəl Batalova Vodenitsada qeydiyyatata alınan ərizəçilərin müvəqqəti yerlərdə məskunlaşdırılması haqqında danışıqlar davam etdirildi. Danışıqlarda, qaraçıların hüquqlarını müdafiə edən qeyri-hökumət təşkilatları və Hökumət nümayəndələri iştirak etmişdirlər.
45. Batalova Vodenitsa sakinlərinin yenidən məskunlaşdırılması barədə məlumat qonşuluqdakı sakinlərin ciddi etirazına səbəb oldu çünki qaraçıların onlar yaşadığı ərazilərə köçürülməsi nəzarət tutulmuşdur. Heç bir məskunlaşma planı işlənilib-hazırlanmamışdır.
46. Müsahibə və bəyanatlarda yerli rəsmilər qeyri-qaraçı sakinləri dəstəkləyirdi. 2006-cı ilin noyabrında radio müsahibəsində Sofiyada Ovcha Kupel qəsəbəsinin meri bildirdi ki, qaraçı qəsəbəsinin yaratdığı narahatçılıq (qaraçıların onun rayonuna köçürülməyi təqdirdə) daha da artacaq. O həmçinin bildirdi ki, qaraçı ailələrinin kifayət qədər mədəniyyətləri olmadığı üçün belə vətəndaşlar arasında yaşaya bilməzlər. 2008-ci ildə ərizəçilərin köçürülməsi cəhdi və ondan sonrakı vəziyyət
47. 27 iyun 2008-ci il tarixində, bələdiyyə orqanları ərizəçilər də daxil olmaqla, ərazi sakinlərinə 10 iyul 2008 tarixinədək evlərini tərk etmələri barədə bildiriş göndərdi. Əks təqdirdə 11 iyul 2008-ci il tarixində güc tətbiq edilməsi barədə xəbərdarlıq edildi.
48. Bildiriş sentyabr 2005-ci il tarixli çıxarılma əmrinin icrası üçün verilmişdir. Bu bildiriş qəti və məcburi idi.
49. 8 iyul 2008-ci il tarixində, Məhkəmə Bolqarıstan hökumətinə Məhkəmə Qaydalarının 29-cu maddəsinə əsasən bildirdi ki, hökumət Məhkəməni uşaqlar, qocalar, əlil və digər həssas qruplara aid olan sakinlərinin evlə təmin edilməsi üçün görülən tədbirlər barədə məlumatlandırmadığına qədər sakinlər 23 iyul 2008-ci il tarixinədək öz evlərindən çıxarılmasın.
50. Hökumət ,hər biri beş otaq təmin edə biləcək iki yerli ictimai evlər və bir neçə yaşlı sakinlərin üçüncü evdə məskunlaşdırıla biləcəyi barədə

məlumatını eks etdirən rayon meri xanım S. tərəfindən verdiyi sənədi təqdim etdi. Orada ailələrin birlikdə yaşama mümkünlüyü barədə heç bir məlumat yox idi.

51. Həmçinin, ərizəçilərin heç biri icmadan kənar, belə şəraitli evlərdə yaşamağa razı deyildilər, çünki onlar icmadan kənarda yaşayışları üçün pul qazana bilmirlər.
52. 22 iyul 2008-ci il tarixində, rayon meri xanım S. bildirdi ki, Batalova Vodenitsa sakinlərinin ev probleminin həll olunmasına qədər çıxarılma əmrinin icrasını dayandırır. Əmr ləğv olunmadı.
53. Bu məlumata əsasən Məhkəmənin Beşinci Seksiyasının Sədri 23 iyul 2008-ci il tarixində, Məhkəmə Qaydalarının 39-cu maddəsinə əsasən digər tədbirin tətbiqinin nəzərdən keçirilməsi məqsədilə Məhkəməyə və ərizəçilərə dövlət orqanlarının mövqeyində hər hansı bir dəyişiklik barədə xəbərdarlıq verilməsi şərti ilə, 8 iyul 2008-ci il tarixli müvəqqəti tədbiri ləğv etdi.
54. Etnik və Demografik məsələlərlə Əməkdaşlıq üzrə Milli Şura 23 iyul 2008-ci il tarixində, qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrini də özündə daxil edən Nazirlər Komitəsi Etnik və Demografik İşlər Direktoratının direktorunun sədrliyi ilə məsələni müzakirə etdi. Sofiya bələdiyyəsinin nümayəndələrinə digər ərazilərdə yerlər yaratmaqla, Batalova Vodenitsa problemini həll etməmək üçün məsləhət verildi. Əksəriyyətin fikrincə, Batalova Vodenitsada yaşayan qaraçılar çıxarılmamalı və onların ev məsələsi həllini tapmayanadək evləri dağıdılmamalıdır.
55. Cari ərizə ilə əlaqədar, yanvar 2009-cu il tarixində Etnik və Demografik məsələlər üzrə direktor tərəfindən göndərilən məktubda Sofiya bələdiyyəsinin, qaraçı əyalətinin etibarlılığının bərpası üzrə proqram üzərində işləməsi haqqında məlumat verilmişdir. Qeyd olunmuşdur ki, bir neçə bələdiyyə torpaqları üzrə müvəqqəti evlər tikilməsi nəzərdən keçirilmişdir. Tikinti işlərinin qismən ilkin maliyyələşdirilməsi hökumət tərəfindən icra oluna bilər, lakin digər mənbələrə də ehtiyac duyulur. Ev üçün müraciət edən qaraçıların müvafiq sosial məşğulluq sxeminə əsasən tikinti işlərində iştirak etmək üçün cəlb edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Arxitektura planı da daxil olmaqla, layihə işləri yerinə yetirilirdi. Layihə 1996-cı il tarixindən əvvəl Batalova Vodenitsaya köçən qaraçılara aid idi. Orada yaxın zamanlarda məskunlaşanlar isə öz əvvəlki evlərinə qayıtmalı idilər.

- 56.12 yanvar 2010-cu il tarixində, BatalovaVodenitsadan qaraçı əyalətinin səlahiyyətli şəxsləri tərəfindən köçürülməməsi əleyhinə etiraz edən sakinlərdən gələn məktuba cavabda, rayon meri xanım S. bildirdi ki, 2005-ci il köçürülmə əmrinin yerinə yetirilməsi Avropa Parlamentinin üzvlərinin təzyiqi və ərizəçilərin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət etmələri səbəbindən yubanır. Məktubda çıxarılan şəxslərin alternativ evlər ilə təmin edilməsi planı barədə məlumat yox idi.
- 57.Mətbuatın hesabatlarına əsasən 2010-cu ilin may ayında, BatalovaVodenitsa sakinlərinin digər dövlət və ya bələdiyyə mülkiyyətində yerləşdirilməsi planları bələdiyyə səlahiyyətliləri tərəfindən müzakirə olunmuşdur.
- 58.Dekabr 2010 tarixli son təqdimatlarına əsasən, tərəflər belə layihənin icrasında hər hansı irəliləyişin olması barədə məlumat verməmişdilər.
- 59.Ərizəçilərə əsasən səlahiyyətlilər tərəfindən yenidən məskunlaşdırılma planı boş sözdən başqa bir şey deyildi.

E. Digər müvafiq faktlar

- 60.2006-cı ilin martında, Bolqarıstanda qaraçıların yaşayış şəraitlərinin yaxşılaşdırılması barədə 2005-2015 onillik milli proqram qaraçıların daxil olunmasının onilliyadlandırılan beynəlxalq təşəbbüs çərçivəsində Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edildi.
- 61.2007-ci il sentyabrında, Sofiya bələdiyyə şurası 2007-2013-cü illər olan müddət üçün Sofiyada on illik milli proqramın icrası planını qəbul etdi. Sənədə yaşayış yeri ilə təmin edilməklə əlaqəli mövcud vəziyyətin analizi də daxil edilmişdir.
- 62.Bu analizə əsasən həddindən artıq məskunlaşmış roma qəsəbələri Sofiyada illərlə formalaşmışlar və bu problemi həll etmək üçün səlahiyyətli orqanlar tərəfindən heç bir tədbir görülməmişdir. Minimal resurslara malik olan marjinal qrup olmaqla, qaraçılar daşınmaz əmlak əldə edə bilməzlər. Ənənəvi olaraq onlar boş torpağı tutur və qanunsuz tikililər tikirlər. Baxmayaraq ki, evə ehtiyacı olan şəxslərin çoxu bələdiyyə evlərinin icarəyə götürülməsi üçün müvafiq meyarlara uyğun idilər, bu bələdiyyə evlərinin məhdud sayda olması və qaraçıların bələdiyyə evlərində məskunlaşmaq istəməməsi də daxil olmaqla, bir neçə faktora görə təcrübədə mümkün deyildi.Onların mənzillərdə yaşamaq istəməməsi onların kommunal xərcləri ödəməyə imkanlarının olmaması

və həmin mənzillərdə yaşayan qeyri-qaraçı əsilli sakinlərlə qaraçı əsilli sakinlərinin düşmənçiliyi ilə izah oluna bilər.

63. On illik milli proqram və 2007-2013-cü il Sofiya planı aşağıdakıları nəzərdə tuturdu: bələdiyyə evsalma proqramının hazırlanması, müvafiq tikinti standartına cavab verən evlərin qanuniləşdirilməsi, qaraçı əyalətlərində kanalizasiya və su kəmərinin çəkilişi, bələdiyyə evi üçün müraciət edənlərin məlumat və köməklə təmin olunması.
64. Qaraçıların inteqrasiyasına dair 2005-2015-ci illəri əhatə edən Onillik Proqramın həyata keçirilməsinə dair 2010-cu il tarixli Monitoring hesabatında qaraçıların mənzil məsələlərində hər hansı bir irəliləyişin olduğu qeyd olunmamışdır. Hesabatın yekun mətnində müvafiq təşkilatlara və səhmdarlara Avropa İnkişaf Fonduna dair 1080/2006 №-li Reqlamentin (AŞ) 7-ci maddəsinin 2-ci bəndində göstərilən imkanlardan vaxtında istifadə etmək tövsiyə olunur.
65. Mətbuat hesabatlarına əsasən, Bolqarıstanın bir sıra rayonlarda, qeyri-qanuni yaşayan çıxarılan və çıxarılmalı olan qaraçı sakinləri üçün evlərin tikinti işləri davam etdirilirdi.

II. Müvafiq milli qanunvericilik və təcrübə

66. Bələdiyyə mülkiyyəti Aktının 65-ci bölməsi merə, bələdiyyəyə məxsus və digərləri tərəfindən qeyri-qanuni tutulan daşınmaz əmlakın yenidən özünükümləşdirilməsi barədə sərəncam vermək səlahiyyəti verir. Onun icrası polis tərəfindən yerinə yetirilir.
67. Digər şəxsə məxsus olan əmlak üzərində müəyyən hüquqlar verən 2008-ci ilin mayında edilmiş, 65-ci bölmənin 5-ci yeni paraqrafının yeni redaksiyası qeyri-qanuni şəkildə bələdiyyənin daşınmaz əmlakını tutan sakinləri Əmlak Aktının 72-74 maddələrinə istinad edə bilməzlər.(müəyyən hallarda yaxşılaşdırmaların əvəzinin ödənilməsi və belə əvəzinin ödənilməsini nəzərdə tutulan əmlakın saxlanması hüquqları).
68. Əmlak Aktının digər müddəaları ilə birlikdə götürülməklə Aktın 92-ci maddəsinə əsasən tikililər, belə tikililəri inşa etmək hüququnun mülkiyyətin sahibi tərəfindən hüquqi yolla digər şəxsə ötürülməsi halları istisna olmaqla, torpağın mülkiyyətçisinə məxsusdur. 1996-cı ilə qədər Bolqarıstanın qanunvericiliyinə müvafiq olaraq dövlət və ya bələdiyyə mülkiyyətinin faktiki sahiblik yolu ilə əldə olunması mümkün deyildi. 1996-cı ildən sonra dövlət və bələdiyyə mülkiyyəti, “xüsusi dövlət mülkiyyəti” kateqoriyasına aiddirsə, müəyyən şərtlərə əməl olunduqda

fərdi şəxslər tərəfindən faktiki sahiblik yolu ilə əldə oluna bilər. 2006-cı ildə təqdim olunmuş keçid müddəaya əsasən 10 illik iddia müddətinin axımı dayandırılmışdır və dayandırma hələ də qüvvədədir.

69. Evə ehtiyacı olan şəxslərin kateqoriyası və bələdiyyə evi üçün müraciət etmə imkanı Bələdiyyə Mülkiyyəti Aktının 45.a bəndinə əsasən hər bir bələdiyyə tərəfindən müəyyən olunmuş qaydalarla tənzim olunur. Şəhərdən şəhərə asılı olaraq fərqlənən qaydalar namizədlərdən beş ildən artıq müddətə qeydiyyatla malik olmasını, özlərinin daşınmaz əmlakının olmamasını, maksimum həddi keçməyən mənbələrə malik olmasını tələb edir. Tipik olaraq müraciət yazılı formada olmalı və bir neçə sənədlə müşayiət olunmalıdır. Bələdiyyə komissiyası tərəfindən ehtiyacları tanıyıb tanımaması barədə qərarı qəbul edir və qərardan apellyasiya şikayəti verilə bilər. Evlərə ehtiyacı olan namizədlər arasında, evsizlər, təhlükəli və sağlamlıq şərtlərinə uyğun olmayan şəraitdə yaşayan şəxslərə üstünlük verilir.
70. Bələdiyyə Mülkiyyəti Aktının 43-45-ci bəlməsinə əsasən fəvqəladə hallarda istifadə olunan bələdiyyə mənzilləri evləri uçmaq təhlükəsi şəraitində yaşayan, sosial və ya sağlamlıq problemləri olan şəxslərin iki ilə qədər müddətdə yerləşdirilməsi üçün istifadə oluna bilər.
71. 1 yanvar 2014-cü il tarixindən qüvvəyə minən, Diskriminasiya əleyhinə müdafiə Aktının 4 və 5-ci bəlmələrinə əsasən, irqlə bağlı təhqiredici bəyanat ayrı-seçkilik hesab oluna bilər. Zərərçəkmiş, Diskriminasiya əleyhinə müdafiə üzrə Komissiyaya şikayət ünvanlaya (məsələn, 24 fevral 2007-ci il tarixli televiziya verilişində istifadə olunan qaraçı əleyhinə ifadələr komissiyanın 25 iyul 2008 tarixli 178 sayılı qərarı ilə qadağan olunmuş ayrı-seçkilik hesab olunmuşdur) və ya məhkəməyə müraciət edə bilər. İrqlə bağlı təhqiredici bəyanatlar Cinayət Məcəlləsinin 146 və 148-ci maddələrinə əsasən cinayət cəzasına səbəb ola bilər. Prosedurlar zərərçəkmiş tərəfindən başlanıla bilər. Ayrıca olaraq, irqi nifrətə təhrik, Cinayət Məcəlləsinin 162-ci maddəsinə əsasən cinayət məsulliyəti yaradır.
72. 17 sentyabr 2005-ci il tarixli çıxarılma əmrinin verildiyi və yerli məhkəmələr tərəfindən baxıldığı zaman, Bolqarıstan inzibati prosessual hüququ mütənasiblik prinsipini özündə əks etdirmirdi. 2006-cı ilin iyulundan İnzibati Prosessual Məcəllə qüvvəyə minib və bu prinsip Məcəllənin 6-cı Maddəsində öz əksini tapmışdır.

III. Müvafiq beynəlxalq material

A. Avropa Şurası

73. 18 oktyabr 2006-c il tarixində, Avropa Şurasının Avropa Sosial Hüquqlar Komitəsi, qeyri-hökumət təşkilatı olan Avropa Qaraçıların hüquqları Mərkəzi tərəfindən Bolqarıstan əleyhinə irəli sürülən şikayət əsasında mahiyyəti üzrə qərarqəbul etdi. Komissiya, *interaila*, qeyri-qanuni tutulan evlərdən qaraçı ailələrinin qeyi-müvafiq yollarla çıxarılmasının və sahibliyin hüquqla qorunmamasını Yenidən baxılmış Avropa Sosial Xartiyasının E maddəsi ilə birlikdə 16-cı maddəsinin pozulması kimi nəzərə alır. Maddə 16 ailələrin müvafiq sosial, hüquqi və iqtisadi müdafiəsi hüquqlarını əhatə edir və maddə E isə Xartiyada göstərilən hüquqlara yiyələnməklə diskriminasiyanı qadağan edir.
74. Bu nəticəyə gəlmək üçün, komitə müəyyən etdi ki, qeyri-qanuni tikintilərin sənədləşdirilməsinə icazə verən Bolqarıstan qanunvericiliyini, Bolqarıstan hökuməti tərəfindən də tanınan qaraçı ailələrinin dərhal evlə təmin olunması məsələsinin həll edilməsi çox ciddi tələblər qoyur. Komitə həmçinin nəzərə alır ki, səlahiyyətli şəxslər uzun müddət ərzində qeyri-qanuni qaraçı qəsəbələrinə dözümlülük nümayiş etdirmişdir və buna görə şəhəsalma tədbirləri və “evlə təmin olunmaq hüququ və fərdləri evsiz qoymamaq şərti” arasında tarazlığı saxlamalıdırlar. Komitə bundan əlavə hesab edir ki, qaraçıların həyat şəraitini nəzərə almayaraq onlara şərt olaraq evlərinin sənədləşdirilməsi qaydalarını tətbiq edərək, Bolqarıstan müəyyən müddət ərzində məsələyə dövlətin müdaxilə etməməsi nəticəsində qaraçı ailələrinin vəziyyəti fərqli olduğundan onların əleyhinə ayrı seçkilik nümayiş etdirmişdir. Eyni zamanda, qaraçı ailələrinin çıxarılması riskinin nəzərə alınmaması və çıxarılan ailələr üçün alternativ yaşayış yerlərini sistemativ olaraq tapmayan səlahiyyətli orqanların fəaliyyəti, bu məsələdə həmin orqanlar tərəfindən irqi ayrışikliyə yol verdiklərini göstərir.
75. 5 sentyabr 2007-ci il tarixində, Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi qərar qəbul etdi və, *interalia*, burada Bolqarıstan delegeasiyasının onların qarşısında verdiyi bəyanatı qeyd etdi. Bəyanatda deyilir ki, Bolqarıstan mövcud evlərin sənədləşdirilməsi və sosial evlərin tikintisini asanlaşdırmaq üçün Ərazi Planı Aktına dəyişikliyə dilməsini nəzərdə tutur.
76. Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi, qaraçıların ev şəraitini yaxşılaşdırılması üzrə 2005-ci il tövsiyyəsində üzv dövlətlərini, qeyri-qanuni qaraçı qəsəbələrinə dair mütənasib tədbirlərdən istifadə etməyə və bütün tərəflər üçün münasib olan qərar qəbul etməyə çağırılmışdır. Həmçinin çıxarılma tədbirlərinə aidiyyəti icma və fərdlə məsləhətləşmə, müvafiq bildiriş, məlumatlandırma, müvafiq üsulla və alternativ evlə təmin edilmə ilə çıxarılmanın yerinə yetiriləcəyi zəmanətləri daxil

edilməlidir. Mövcud qəsəbələrdə gündəlik həyat şəraitinə gəldikdə isə, səlahiyyətli orqanlar əhalininin, digər qruplarına da göstərdiyi kimi eyni xidmət səviyyəsini və əyalətdə münaqişələrin müvafiq şəkildə aradan qaldırılması da daxil olmaqla daha yaxşı idarəçiliklə təmin etməlidir. Evlə təmin etmə siyasəti qaraçı icmasının xüsusi vəziyyətinə uyğunlaşdırılmalıdır.

77. Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi, Qaraçı və ya Avropa səyahətçiləri üçün siyasət üzrə 2008-ci il tövsiyyəsində üzv dövlətləri, *interalia*, müvafiq ərazilər üzrə yerli orqanlar tərəfindən qəbul olunan qərarların qaraçılara münasibətdə ayrıseçkilik yaratmamasına çağırışıdır.

78. Avropada qaraçıların vəziyyəti və Avropa şurasının müvafiq fəaliyyəti üzrə 1740/2010 sayılı qətnamədə, Avropa Şurasının Parlament Assambleyası narazılıqla bildirir ki, qaraçıların Avropada inteqrasiyası son iyirmi ildə öz məqsədinə çatmamış, qaraçıların irqi ayrıseçkilik və qabaqcadan əmələ gəlmiş yalın fikirlərin qurbanları olmuş və təhsil, iş, ev, sağlamlıq, siyasi həyatda iştirakla bağlı sahələrdə qaraçıların vəziyyəti qeyri-kafi olaraq qalmışdır. Assambleya bildirdi ki, milli strategiyanın qəbul edilməsi regional səviyyədə tədbirlərin həyata keçirilməməsi şəraitində yetərli deyil. O, üzv dövlətlərdən, *interalia*, müxtəlifliyin müsbət imicini yaratmaq, stereotiplərə və qərəzliyə münasibət bildirmək, dövlət rəsmiləri tərəfindən irqi ayrıseçkiliyə yönəldilmiş mülahizələrə ciddi reaksiya verməyi, mətbuat, siyasət və ya vətəndaş cəmiyyətində qaraçılar əleyhinə nifrət yaradan danışıqlardan qaçmağı tələb edir. Evlə təmin etmə ilə bağlı Assambleya, üzv dövlətlərdən qaraçı qəsəbələrinin məcburi köçürülməsinin qarşısını almaq üçün tədbirlər görmək, qarşısızalmaz çıxarılma olduqda, belə çıxarılmanın beynəlxalq insan hüquqları prosessual tələblərinə riayət etməklə, alternativ münasib yaşayış yeri ilə təmin edilməsini ekspropriasiya nəticəsində köçürülmə zamanı daşınan əmlaka dəymiş ziyanın ödənilməsinə təmin etmək və mövcud qanunvericilikdə belə prosessual müdafiənin olmadığı halda beynəlxalq standartlara uyğun olan və hüquq müdafiə vasitələrini nəzərdə tutan qanunvericilik aktı qəbul etmək tələb edir.

79. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Şurasının Komissarı, göstərilən evlə təmin etmə hüquqlarının icrası üzrə 2009-cu il tövsiyyəsində bəyan edir ki, *interalia*, Dövlətlər obyektiv və müvafiq qərarın təmin olunması üçün tam və effektiv bərabərlik formasında müvafiq tədbirlərin görülməsinə səlahiyyət verən şərtləri qanunvericilikdə əks etdirməlidirlər.

B. Avropa İttifaqı

80.2009-cu ilin oktyabrında , AI Fundamental hüquqlar Agentliyi, AI-da Qaraçıların və səyahətçilərin ev şəraiti üzrə müqayisəli hesabat təqdim etdi.

81.Hesabatda əsasən, Avropada qaraçılar əhəmiyyətli sayda qeyri- qanuni qəsəbələrdə yaşayırlar. Məsələn, 2002-ci ildə Bolqarıstanda qaraçıların evlərinin 70%-i qeyri-qanuni tikilmişdir, 1999-cu ildə Yunanıstanda 63000 qaraçı qeyri-müntəzəm düşərgələrdə və 2008-ci ildə Fransada qaraçı qrupları baxımsız evlərdə yaşayırdılar.

82.Hesabatda həmçinin xüsusilə İtaliya və Yunanıstanda belə düşərgələrin məcburi köçürülməsi halları da göstərilmişdir.

C. Birləşmiş Millətlər təşkilatı

83.İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Birləşmiş Millətlər Komitəsi İqtisadi, Siyasi və Mədəni hüquqlar üzrə Beynəlxalq Konvensiyasına əsasən məcburi çıxarılma və münasib yaşayış yeri ilə təmin edilməsi hüququna aid özünün 7 saylı Ümumi Şərhində qeyd edir ki, *inter alia*, çıxarılma evsiz və ya insan hüquqlarının digər pozuntularına məruz qalan şəxslərə tətbiq edilə bilməz. Həmçinin çıxarılma bir sıra şərtlərlə, o cümlədən məsləhətləşdirmə çıxarılmanın nə vaxt baş verilməsi barədə müvafiq və əsaslandırılmış bildiriş və hüquqi müdafiə vasitələri barədə məlumatlandırılması ilə müşahidə olunur. Çıxarılan şəxslər özlərinə yaşayış təmin etmədikləri təqdirdə, bütün müvafiq mənbələrinə istifadə edərək və bütün zəruri addımları atmaqla, dövlət müvafiq alternativ ev şərtlərini təmin etməlidir.

Hüquq

I. 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmrin icra olunması halında Konvensiyanın güman edilən pozulması

84.Ərizəçilər qeyd edirlər ki, 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmr icra olunsay və onlar Batalova Vodenitsada olan evlərindən çıxarılsa, bu 3-cü maddəyə zidd olaraq qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftarı təşkil edəcək və 8-ci maddəyə əsasən onların evlərinə hörmət hüquqlarını pozacaq. Daha sonra 13-cü maddəyə əsasən olaraq onlar şikayət etmişlər ki, səlahiyyətli orqanlar mütənasiblik məsələlərinin araşdırmamış və 14-cü maddəyə əsasən olaraq, onların evlərindən çıxarılması ayrışdırıcılıq hesab ediləcəkdə. Həmçinin onlar 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin pozulacağı barədə şikayət etmişlər.

A. Tərəflərin təqdimatları

1. Ərizəçilər

85. Ərizəçilər, onların yaşadıkları və qeydiyyatda olduqları evlərin qeyri-qanuni tikili olmasına baxmayaraq, onların evləri sayıldığını bildirmişlər. Onların evlərindən çıxarılmaları üçün onillərlə heç bir tədbir görülməmişdir. Belə kasıb və evsiz insanlar üçün heç bir tədbir görülmədiyindən onlar özlərinə ev tikmək məcburiyyətində qalmışlar. Ərizəçilərin öz evlərinə hörmət hüquqları vardır və kimisə evindən məhrum etmək onların bu hüququna kobud müdaxilə sayılır.
86. Ərizəçilər hesab edirlər ki, səlahiyyətli orqanların real məqsədi ərazinin inkişaf etdirilməsi üçün boşaldılaraq fərdi sahibkara icarəyə verilməsi və ya satılması və istənilməyən qaraçı “qettosu” rayonundan xilas edilməsi olmuşdur. Bunlar qeyri-qanuni məqsədlərdir.
87. Ərizəçilərin fikrincə, hökumətin, köçürülmə barədə əmrə qonşuların etirazından istifadə edərək haqq qazandırması cəhdi, qaraçı icması mövcud olduqca qarışıqlığın və antisanitariyanın aradan qaldırılma bilməməsi yanlış ehtimala əsaslanırdı. Bu bir ehtimal idi ki, ərizəçilərdən ibarət qaraçı icması qarışıqlığı və ətraf mühitin çirkləndirilməsini nümayiş etdirirdi və adi siyasətlə idarə oluna bilməzdi. Hökumətin arqumentinə əsaslanan fərziyyənin irqçi təbiəti aydın idi. Etnik Bolqar qonşuları tərəfindən şikayətlərdə qaldırılan məsələlərin ciddi və narahatçılığa səbəb olduğu halda, fərdi davranış nəzərə alınmadan onların kollektiv şəkildə köçürülmələri məsələsini həll etmək cəhdi qəbul edilməz idi. Bu etnik mənşə əsasında kollektiv cəzalandırmadan başqa heç bir şey deyildir.
88. Ərizəçilər bildirdilər ki, səlahiyyətli orqanlar onların şəxsi şəraitlərini nəzərə almamış, evlərindən çıxarılma əmrindən əvvəl onlarla məsləhətləşməmiş və hətta nəzəri olsa da mütənasibliyi nəzərə almamışlar. Əksinə, səlahiyyətli orqanlar ərizəçilərin hüquqlarının olmamasını açıq və şəffaf şəkildə ictimaiyyətə bildirmiş, və bunun da ,qettoların çıxarılmasını istəyən qeyri-qaraçı sakinlərinin hüquqlarının müdafiəsi üçün zəruri olduğunu qeyd etmişlər. İki halda, 2006-cı və 2008-ci illərdə, səlahiyyətli orqanlar, müvafiq ailələrə sığınacaq verilməsi barədə 2005-ci ilin sentyabr ayında əldə edilmiş razılığa baxmayaraq, ərizəçiləri evlərindən çıxarmaq qərarına gəlmişdi. Həmin razılıq istifadəsiz sənəd olaraq qalmışdı. Problemin tarixçəsi və 2005-ci ildən etibarən Hökumətin hərəkətləri, şübhəsiz, əksər ictimai rəyin və səlahiyyətli orqanların köçürülməyə tərəfdar olduğunu və qaraçı

ailələrinə kömək məqsədilə aparılan konsensus barədə danışıqların nəticəsiz olduğunu göstərir.

89. Ərizəçilər, Hökumətin istinad etdiyi şikayətlərin açıq-aşkar irqi qərəzliyi nümayiş etdirən, qonşularla problemlərin kökünün qaraçılar və bolqarların arasında olan irqi qarşıdurmanın olmasını təqdim edən və qaraçıların doğma yerlərinə şərtsiz qaytarılması məqsədi güdən hallarına etiraz etdilər. Bundan başqa ərizəçilərin fikrincə, Dövlətin təqdimatları irqi qərəzliyi nümayiş edən bəyanatlarla doludur. Məsələn, onların belə etirafı mövcuddur ki, Hakimiyyət orqanları “qaraçıların böyük qruplarının cəmləşməsinin” qarşısını almaq məqsədi qüdüür, elə bil ki, onlar mümkün dərəcədə endirilməli olan nəsli körləyənlardır. Hökumət hesab edir ki, qaraçılar saxta yollarla bələdiyyə evlərindən bəhrələnilər və bunu gələcəkdə də edəcəklər. Onlar “bolqarlara qarşı ayrışdırıcı”i pisləyən pətişiyə kimi olan irqi təşəbbüslərə istinad etmişlər. Hökumət Məhkəməyə əksər əhəlinin fikri ilə razılaşmasını təklif edir. Bu fikir də ərizəçilərin çıxarılması xeyrinədir və nəinki insan hüquqlarının əsas prinsipləri ilə toqquşmur, hətta bolqar hakimiyyətinin qaraçılara qarşı ictimai qərəzliyinə qarşı olmasa da, həssas olduğunu göstərir.

90. Ərizəçilərin fikrinə görə, hökumətin etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq Bolqarıstanın hər yerində qanunsuz tikintilərin dağıdılması arqumenti inandırıcı deyildi. Hökumət tərəfindən verilən nümunələrə əsasən, yalnız kasıb insanların yeganə yaşayış evlərinin dağıdılması yox, həmçinin ərizəçilərdən daha varlı şəxslərə məxsus olan biznes obyektlərinin və bayram yerlərinin dağıdılması da nəzərdə tutulmuşdur. Müvafiq məsələ ondan ibarətdir ki, səlahiyyətli orqanlar kollektiv köçürülmələri barədə əmri verərəkən uşaqlar daxil olmaqla, iki yüz nəfərdən ibarət qeyri-qaraçı icmasının kompensasiya və alternativ sığınacaq verilmədən onları küçəyə atacaq ya yox. Ərizəçilərin fikrinə görə, bunun baş verməsi ağlasığmazdır. Ərizəçilərə qarşı münasibət açıq aydın onların etnik mənşəyi ilə bağlı idi.

91. Nəhayət, ərizəçilər qeyd etdilər ki, torpaq onların mülkiyyətində olmaması faktına baxmayaraq üzərində tikdikləri evlər və şəxsi əşyaları 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi çərçivəsində onların öz əmlaklarıdır.

2. Hökumət

92. Hökumət qeyd etmişdir ki, bir çox illər ərzində Batalova Vadenitsada 1960-cı illərin sonundan məskunlaşmağa başlamış qaraçıların evlərdən çıxarılması məqsədilə heç bir tədbir görülmədiyinə baxmayaraq, onların dövlət və bələdiyyə torpaqlarını qanunsuz zəbt etdikləri tam aydın olmuşdur. Onlar torpağın onlara məxsus olmadığına və evləri icazəsiz və tikinti qaydalarını pozmaqla özbaşına tikdiklərinə görə, həmin evlərin

onlara məxsus olduğunu iddia edə bilməzlər. Ərizəçilər, onların Batalova Vodenitsada qalmaqlarına icazə veriləcəyinə ümid bəslədiklərini də iddia edə bilməzdilər. Hökumət digər məsələləri prioritetli hesab etdiyi üçün, uzun müddət ərzində həmin torpaq sahələrində urbanizasiya planlarını həyata keçirməmişdi. Bu gecikmə ərizəçilərin qanunsuz yerləşmələrinə dözümlülüyün göstəricisi demək deyil.

93. Bu məsələ qonşuluqda yaşayan vətəndaşların, qaraçıların (ailələrinin) hərəkətləri barədə şikayətlərindən sonra mühüm oldu. Yuxarıda qeyd edilənləri əsaslandıraraq, hökumət Batalova Vodenitsanın (qeyri-qaraçı) qaraçı olmayan sakinlər tərəfindən əlyazma şikayətlərin surətlərini təqdim etdi. Onların çoxu məhkəmə icraatı zamanı məhkəmə qarşısında şəxsən hökumət agentinə təqdim edilmiş və keçiriləcək Məhkəmə icraatı üçün 2008-ci ilin axırı və ya 2009-cu ilin əvvəlinə müəyyən edilməmiş tarixdə tərtib edilmişdi. Onlar şikayətlərini “Batalova Vodenitsada yaşayan Bolqarlar tərəfindən şikayətlər” adlandırmış və “Biz qaraçılara qarşı şikayət edirik” sözləri ilə başlamışdılar. Onların şikayətləri qaraçıların müxtəlif yerlərə tullantıları atdıqlarından, nəticədə ətraf mühiti zibillədiklərindən, heyvanları saxlamalarından, paltarlarını müxtəlif yerlərdə hamının gözü qarşısında asaraq qurutmalarından, oğurluqla məşqul olmalarından, intizamsız və aqressiv davranışlarından, içki və narkotik maddələrdən istifadə etmələrindən ibarət idi. Şikayətlərin mətnlərinə əsaslanaraq, imza edənlər qaraçıların çıxarılması və “öz doğma yerlərinə qaytarılmaları” barədə müraciət etmişlər, lakin Məhkəməyə təqdim edilmiş surətlərin əyani yoxlanılışı bu axırıncı sözlərin mətnə əsas mətnin müəllifi tərəfindən əlavə edilməsini imza atanlar tərəfindən ya əvvəl ya da sonra imzalandığını göstərir.

94. Hökumət əlavə olaraq qeyd edir ki, müvafiq orqanlar ərizəçilərin yaşadıkları müvəqqəti binaların sanitariya risk daşdığını, çökə biləcəklərini və yanğın təhlükəsizliyinin tələblərinə cavab vermədiklərini müəyyən etmişdir. Məsələni nəzərdən keçirəndən sonra, Sofiya bələdiyyəsi qaraçıların yaşadıkları qəsəbəni sökmək qərarına gəlmiş və sahədə çoxmənzilli binaların inşa edilməsi barədə planlarını irəli sürmüşdür. Öneriyıldızın v. Türkiyə qarşı [GC] (48939/99, ECHR 2004-XII) məhkəmə qərarına istinad edərək, hökumət hesab edir ki, Bolqarıstanın hakimiyyət orqanları ərizəçilərin yaşadıkları qəsəbənin təhlükəsizlik və sanitariya risk daşmasının qarşısında hərəkətsiz qalmaları səbəbindən, onlar Konvensiyadan irəli gələn həyatı və sağlamlığı qorumaq pozitiv öhdəliklərini icra etməməsi riski qarşısında qalacaqdır.

95. Hökumət daha sonra bildirdi ki, qaraçı əhalisinin inteqrasiya ilə bağlı problemləri nadir rastlanan hal deyildi və Bolqarıstan bu mənada tək deyil. Səlahiyyətli hökumət orqanları etnik kökündən asılı olmayaraq

bütün vətəndaşlara bərabər münasibət göstərməyə hazır olduqlarını nümayiş etdirirdi. Nazirlər Komitəsinin Etnik və Demografik məsələlər əməkdaşlıq üzrə direktoru tərəfindən idarə olunan və tərkibinə qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin daxil olduğu Etnik və Demografik məsələlərdə əməkdaşlıq üzrə Milli Şura Batalova Vodenitsada yaranmış olan problemlərlə məşğul idi. Qaraçı ailələrinin ev və işlə təmin olunması üçün tərtib olunmuş müfəssəl plan Sofiya da daxil olmaqla ölkənin bir çox şəhərlərində tətbiq olunmaqda idi. Buna misal kimi “Selište Na Strotelia və Vyetnam obşejitiyası” kimi tanınan ərazidə ictimai yataqxananın sökülməsi ilə məşğul olmaq üçün 2008-ci ilin iyun ayında Sofiya bələdiyyəsində yaradılmış xüsusi işçi qrupunu göstərmək olar. Binalara, onların əsasən qaraçı mənşəli olan qanuni və qeyri-qanuni sakinlər tərəfindən ziyan vurulmuşdur və işçi qrupları “qaraçıların geniş miqyasda cəmləşməsinin qarşısının alınması” məqsədilə onları Sofiyanın ayrı-ayrı bölgələrində evlə təmin etmək üçün imkanlar axtarırdı.

96. Hökumət bununla əlaqədar bildirmişdir ki, aidiyyatı orqanlar Batalova Vodenitsada zəbt edikləri bələdiyyə torpaqlarının geri alınmasından əvvəl qaraçı ailələrinin evlə təminatı problemi üzərində çalışırlar.

97. Hökumət həmçinin onu da qeyd etmişdir ki, ərizəçilərin evlərinin sökülməsi qərarı qanunsuz tikililərin qarşısını almaq, şəhər mənzərəsinin pozulması və sanitar çirklənməyə son qoymaq məqsədi daşıyırdı. Avropanın digər paytaxtlarının səlahiyyətli rəsmiləri də bunu edirdilər. Ərizəçilər etnik mənsubiyyəti və ənənəvi həyat tərzini səbəbinə görə imtiyazlara malik deyillər. Onlara qarşı ayrı-seçkilik edilmirdi, ərazinin qeyri-qanuni zəbt edilməsinə qarşı görülən tədbirlər insanların etnik kökündən asılı olmayaraq həyata keçirilirdi. Hökumət ölkənin müxtəlif yerlərində olan qeyri-qanuni tikililərin sökülməsi ilə bağlı qaydalar haqqında məlumatı təqdim etmişdi. Bundan başqa, onların fikrincə, Bolqarıstandakı qaraçı əhalisinin problemləri ilə bağlı özlərinin təyin etdiyi populyarlıq qazanmaq istəyən təmsilçilərin birtərəfli təqdimatı gərginliyi artıraraq, başqa etnik qruplarda da təhrikədi reaksiya yaradırdı. Hökumət etnik qarşıdurmaya təhrik edən belə cəhdlərə qarşı idi. Reallıq bunda idi ki, bu mübahisədə iki tərəf var idi: qanuni məhəllə sakinləri və “həyat tərzləri ictimai norma və qanunlara zid olan və bu mənada cəmiyyətdə gərginlik yaradan” bələdiyyə torpaqlarını qanunsuz zəbt etmiş iddiaçılar.

98. Hökumət həmçinin Məhkəməndən Konvensiyanın pozuntusu müəyyən edildiyi halda Bolqarıstan cəmiyyətində yarana biləcək reaksiyanın nəzərə alınmasını xahiş edir, çünki Bolqarıstan cəmiyyəti bütün etnik qruplardan olan şəxslərə qanunun bərabər şəkildə tətbiq edilməsini gözləyir.

99. Son olaraq, Batalova Vodenitsadan kənardakı ünvanlarda ərizəçilərdən dörd nəfər qısa müddətə qeydiyyatda olmasını qeyd edərək, Hökumət bildirdi ki, bu kimi dəyişikliklər digər qaraçı sakinlər barəsində də müşahidə edilə bilər. Ona görə də, hökumətin fikrincə, fərziyyələr belə bir fikir yarada bilər ki, bəzi şəxslər əvvəlcədən “əldə edilmiş mənzilləri” sataraq sonradan bələdiyyə mənzilləri əldə etmək məqsədilə Batalova Vodenitsada yenidən qeydiyyata düşürdülər.

B. Məhkəmənin dəyərləndirməsi

100. Nəzərə alsaq ki, hazırkı iş üzrə əsas məsələlər ərizəçilərin Konvensiyanın 14-cü və 8-ci maddələri ilə qorunan hüquqları ilə bağlıdır, məhkəmə ilk olaraq bu şikayətləri araşdıracaq.

1. Konvensiyanın 8-ci maddəsi

101. Maddənin müddəalarda deyilir:

“1. Hər kəsin öz şəxsi və ailə həyatına, evinə və yazışma sirrinə hörmət hüququ vardır...”

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişanın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün sağlamlığı, yaxud mədəniyyəti mühafizə etmək üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən bu hüququn həyata keçirilməsinə mane olmağa yol verilmir.”

(a) Çıxardılma ilə bağlı əmrin icrası 8-ci maddə ilə müdafiə olunan hüquqların pozulması təşkil edərmi

102. Ərizəçilər və onların ailə üzvləri və ya onların əcdadları tərəfindən Batalova Vodenitsada hökmət və bələdiyyə torpaqlarında tikdikləri müvəqqəti evlərdə uzun müddət yaşamış olmaları mübahisəsizdir. Bu arada, naməlum məhdud müddət ərzində kənar yerlərdə qeydiyyatda olan dörd nəfər ərizəçinin geri qayıtması müzakirə olunmur (bax paragraf 8, 12, 17, 43 və 99 yuxarıda). Hökmətin bələdiyyə mənzillərinin əldə edilməsi məqsədi ilə ərazidə yaşayan bəzi qaraçı ailələrinin ərazidə qeydiyyata düşməsi fikri öz təsdiqini tapmır.

103. Bu halda, ərizəçilərin Batalova Vodenitsadakı evləri 8-ci maddə çərçivəsində onların “evləri” sayılır. Bu təsnifat milli qanunvericiliyə əsasən evin tutulmasının qanuniliyindən asılı olmayan faktır (bax McCann. Böyük Britaniya, no.19009/04, § 46, 13 May, 2008). Beləliklə, ərizəçilərin iddiaları 8-ci maddəyə əsasən onların mənzilə hörmət hüquqları ilə bağlıdır.

104. Buna şübhə yoxdur ki, 2005-ci il tarixli ərazidən çıxarış əmri icra olunsaydı bu, ərizəçilərin öz evlərini itirməklə nəticələnə bilərdi və bu da onların yaşayış yerinə hörmət hüququna müdaxilə sayılmış olardı (bax Cosic Xorvatiya, No. 28261/06, § 18, 15 yanvar 2009).
105. Bir neçə yüz insanı ehtiva edən cəmiyyətin hissəsi olan ərizəçilərin qovulması və bu tədbirlərin ərizəçilərin həyat tərzinə, sosial əlaqələrinə və qohumluq münasibətlərinə əks təsir göstərməsi faktını nəzərə alaraq hesab etmək olar ki, bu yalnız onların evlərinə yox, həmçinin şəxsi və ailə həyatına təsir göstərəcəkdir (bax,eynilə, Chapman, Böyük Britaniya [GC], no.27238/95, § 73, ECHR 2001-I).
106. Məhkəmə bu səbəbdən belə bir müdaxilənin, əgər reallaşarsa, demokratik cəmiyyətdə 8-ci maddənin 2-ci bəndində göstərilən bir və ya bir neçə qanuni məqsədlərə nail olmaq üçün zəruri və qanuni hesab edilib-edilməməsini araşdıracaqdır.

(b) Qanunilik

107. Məhkəmə onunla razıdır ki, mübahisəyə səbəb olan ərazidən çıxarılma əmrinin daxili qanunvericilikdə qüvvədə olan hüquqi əsası var (bax paraqraf 29 və 69 yuxarıda).
108. Müvafiq daxili hüquqi bazanın və prosedurların Konvensiyaya uyğun olub-olmaması mübahisəlidir. Qeyd olunan mübahisənin kontekstində Məhkəmə, müdaxilənin olduğu müəyyən edildiyi halda, bu müdaxilənin 8-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq əsaslandırılmasının mümkünlüyünü təhlil edəcək.

(c) Qanuni məqsəd

109. Ərizəçilər onu iddia edirdilər ki, əslində köçürülmə barədə əmr qanuni məqsəd izləmirdi, çünki fərdi sahibkarlara fayda gətirməyi nəzərdə tuturdu və irqçi tələbləri təmin edərək arzuolunmaz qaraçı qəsəbəsinin sahəsini boşaltmaq üçün nəzərdə tutulmuşdu. Hökumətin mövqeyi o idi ki, tədbirin məqsədi qanunsuz zəbt olunmuş bələdiyyə torpaqlarını qaytarmaq, şəhər inkişafı planları reallaşdırılması və şikayətlərin qaldırılmasına səbəb olan təhlükəsizlik və sağlamlıq riskləri hallarına son qoymaqdır.
110. Məhkəmə onu qeyd edir ki, 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmrin məqsədi haqqında müddəa yoxdur. Əmr, hüquqları olmayan şəxslərdən daşınmaz əmlaka hüququn qorunmasına aid olan normaya əsaslanmışdır. (bax paraqraf 66 yuxarıda). Müvafiq rayonun bələdiyyə başçısının və hökumətin bəyanatından (bax paraqraf 39,42, 92 yuxarıda) görünür ki, mübahisəli əmrin əsas məqsədi ərizəçilər tərəfindən torpaqların qanunsuz zəbt olunmasına son qoymaq idi.

111. Məhkəmənin əvvəllər bildirdiyi kimi, torpaqların geri qaytarılması məqsədilə onları qanunsuz zəbt edən hüququ olmayan şəxslərdən azad etməyə çalışması dövlət orqanları üçün qanunidir. (bax MacCan, Böyük Britaniya, yuxarıda qeyd olunan, § 48 və Connor, Böyük Britaniya, no. 66747/ 01, §69, 27 May 2004).
112. Bundan başqa, şübhəsiz ki, Batalova Vodenitsadakı qəsəbə müvafiq tikinti tələblərinə cavab verməyən binalardan ibarətdir (bax paraqraf 10-14 yuxarıda). Hökumətin konkret və qaçılmaz inşa proyektlərinin sübutunu təqdim etmədiyi doğru olsa da, səlahiyyətli orqanların zəbt edilmiş torpaqların şəhərin inkişafı üçün istifadə edilməsi kimi ümumi niyyəti var idi. Xüsusilə, belə planlar 2005-ci ilə qədər Batalova Vodenitsa üçün dəfələrlə hazırlanmış və dəyişdirilmişdir (bax §§ 9, 15 və 26).
113. Ərizəçilərdən fərqli olaraq, Məhkəmə, səlahiyyətli orqanların torpaqları inkişaf məqsədilə özəl sərmayəçilərə verilməsi planlarında qanunsuz motivlərin görmədiyini bildirir (bax paraqraf 27 yuxarıda). Şəhər mühitinin xoşagəlməz görkəmin və keyfiyyəti olmayan binaların aradan qaldırılması və müvafiq memarlıq və texniki tələblərə cavab verən müasir yaşayış binaları ilə əvəz edilməsi iqtisadi rifah maraqları və sağlamlığın müdafiəsi və başqalarının hüquqlarının qorunması çərçivəsi anlamında qanuni bir məqsəddir və prinsip olaraq konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə qorunan hüquqlara bəraət qazandıra bilər (bax bənzər yanaşma Buckleydə, Böyük Britaniya, 25 Sentyabr 1996, § 62 və 63, Məhkəmənin Qərarları və Hesabatları, 1996-IV və Chapman, yuxarıda qeyd olunan, § 80-116).
114. Məhkəmə əlavə olaraq qeyd edir ki, ərizəçilərin evlərində kanalizasiya sisteminin və sanitariya şəraitinin olmadığı mübahisəsizdir. Hökumət həmçinin onu iddia edir ki, bəzi müvəqqəti evlərin çökməsi təhlükəsi vardır. Məhkəmənin fikrincə, nə qədər ki səlahiyyətli orqanlar tərəfindən maraqlı olan ərizəçilərin ehtiyaclarının nəzərə alınması məsələsinin araşdırmasına dair sübutlar yoxdur, bilmək lazımdır ki, kanalizasiya sistemi və sanitariya şəraiti olmayan qanunsuz olaraq tikilmiş müvəqqəti evlərdən gələ bilən təhlükələrin öhdəsindən gəlmək üçün tədbir görülməsində qanuni ictimai maraq var. Əslində, bu, Batalova Vodenitsa sakinlərinin nümayəndələri tərəfindən 28 Sentyabr 2005-ci ildə onların bələdiyyə rəsmiləri ilə imzaladığı müqavilənin mətnində qəbul edilmişdir (bax paraqraf 11, 34 yuxarıda).
115. Nəhayət, Məhkəmə, ərizəçilərin səlahiyyətli orqanlarının tikinti planlarını bir bəhanə kimi istifadə etdikləri və köçürülmə barədə əmrinin real məqsədi sahəni irqçilikdən istifadə edərək qaraçılardan xilas edilməsindən başqa bir şey olmaması arqumentlərini inandırıcı hesab etmir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, şəhərin inkişafı üçün əsl planların olması barədə kifayət qədər dəlillər var və sağlamlığın və təhlükəsizliyin qorunması, iqtisadi rifah

və başqalarının hüquqi maraqları anlamında bu problemlərin həll edilməsinin yollarının axtarılması səlahiyyətli orqanlar üçün qanunidir.

116. Burdan o qənaətə gəlmək olar ki, mübahisəli tədbir həyata keçirilsə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən qanuni məqsədi olan hesab ediləcəkdir. Hazırkı işdəki mühüm məsələ “demokratik cəmiyyətə zəruriliyin” özü-özlüyündə və Avropa Məhkəmənin presedent hüququ baxımından anlayışın araşdırılmasından ibarətdir.

(d) Demokratik cəmiyyətdə zərurilik

i. Ümumi Prinsiplər

117. Müdaxilə “təxirəsalınmaz sosial tələbata” cavab verdiyi halda və xüsusilə, qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə xidmət edirsə, “demokratik cəmiyyətdə zəruri” hesab olunacaqdır. Zərurətin ilkin olaraq qiymətləndirilməsi milli hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətinə aid olsa da, müdaxiləyə əsas verən səbəblərin Konvensiyanın tələblərinə uyğun olaraq müvafiq və yetərli olmasına dair son qiymətləndirmə Məhkəmənin səlahiyyətinə aiddir (bax, başqa müəlliflər arasında, Smith və Grady Birləşmiş Krallığa qarşı qarşı, № 33985/96 və № 33986/96, 27 sentyabr 1999-cu il, §§ 88, AİHM 1999-VI).

118. Bununla bağlı, mülahizə səlahiyyəti milli hakimiyyət orqanlarına aid olmalıdır, çünki onlar öz ölkələrinin həyatı ilə birbaşa və davamlı olaraq ünsiyyətdə olduqları üçün yerli ehtiyacların və şərtlərin qiymətləndirilməsi üçün beynəlxalq məhkəmə ilə müqayisədə daha üstün mövqeyə malikdir. Bu səlahiyyət Konvensiyada nəzərdə tutulmuş və mübahisə olunan hüququn təbiətindən, onun şəxs üçün əhəmiyyəti və məhdudlaşdırmaların xarakterindən, həmçinin məhdudlaşdırmaların xidmət etdiyi məqsədin təbiətindən asılı olaraq fərqli ola bilər. Məhkəmə bununla bağlı aşağıdakıları qeyd etmişdir:

- (i) Mənzil, şəhər və ya kənd yaşayış məskənlərinin planlaşdırılması kimi sahələr daxil olmaqla sosial və iqtisadi siyasəti əhatə edən sahələrdə mülahizə səlahiyyətinin geniş olduğu hesab edilir. Məhkəmə bununla bağlı qeyd etmişdir ki, “planlaşdırma siyasətinin seçilməsi və icrası bir sıra yerli faktorları cəlb edən səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı olduqda milli hakimiyyət orqanları geniş mülahizə səlahiyyətinə malikdirlər” (bax: *Buckley*, s. 1292, § 75 və *Cosic*, § 20):
- (ii) Digər tərəfdən, hakimiyyət orqanlarına verilmiş mülahizə səlahiyyəti fərdin şəxsi və ya digər əsas hüquqlarından istifadə ilə bağlı məsələlərdə nisbətən məhdud şəkildə mövcud olacaqdır. 8-ci maddə fərdin şəxsiyyəti üçün mühüm əhəmiyyətə malik, öz müqəddəratını təyin etmə, fiziki və mənəvi bütövlük, başqaları ilə münasibətlərin saxlanması, cəmiyyətdə müəyyən, etibarlı yer tutmaq kimi hüquqları əhatə etdiyindən bu maddənin məzmunu daxilində sosial və iqtisadi məsələlər qalxdığı zaman mülahizə

səlahiyyətinin dairəsi, ərizəçinin şəxsi hüquqlarına müdaxilənin dərəcəsi nəzərə alınmaqla, işin məzmunundan asılıdır (bax: *Connors*, § 82).

- (iii) Şəxsin malik olduğu prosessual təminatlar cavabdeh Dövlətin mülahizə səlahiyyətindən kənara çıxıb-çıxmamasının müəyyən olunmasında xüsusi əhəmiyyətə malik olacaqdır. Məhkəmə, xüsusilə, müdaxilə tədbirlərinin tətbiqinə əsas verən qərarın qəbul olunması prosesinin ədalətli olub-olmamasını və 8-ci maddə ilə şəxsə təqdim olunan maraqlara hörmət edib-etməməsini təhlil etməlidir (*Buckley*, s. 1292-93, § 76 və *Chapman* § 92). 8-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş “demokratik cəmiyyətdə zəruri” tələbi həm prosessual, həm də maddi xarakterli məsələləri əhatə edir (*McCann*, §26).
- (iv) Şəxsin mənzilinin itirilməsi onun 8-ci maddəyə uyğun olaraq mənzil hüququna hörmət edilməsinə ən ifrat müdaxilə forması olduğundan, bu tipli müdaxiləyə məruz qalmaq təhlükəsi altında olan hər hansı bir şəxs, milli qanunvericiliyə əsasən zəbt etmək hüququna malik olmamasına baxmayaraq, bu maddənin prinsiplərinə müvafiq qaydada tətbiq olunan tədbirin mütənasibliyinin və ağlabatan olmasının müstəqil məhkəmə tərəfindən müəyyən olunması hüququna malikdir (bax: *Kay və başqaları* Birləşmiş Krallığa qarşı, № 37341/06, § 67-8 və § 74, 21 sentyabr 2010-cu il və *Orlic* Xorvatiyaya qarşı, № 48833/07, § 65, 21 iyun 2011-ci il). Bu o deməkdir ki, ərizəçi tərəfindən milli mühakimə icraatında müdaxilənin mütənasibliyi ilə bağlı müvafiq dəlillər təqdim olunarsa, milli məhkəmələr həmin dəlilləri hərtərəfli qiymətləndirməli və müvafiq əsaslar göstərməlidir (*ibid.*, §§ 67-69).
- (v) Milli məhkəmələr ərizəçinin çıxarılması barədə qərarla çıxarılanın zəruriliyinə dair heç bir izahat verməmiş və ya dəlil təqdim etməmişdirsə, Məhkəmə belə nəticəyə gələ bilər ki, ərizəçinin mənzil hüququna hörmət Dövlətin öz mülkiyyətini idarə etməklə bağlı qanuni marağından üstündür (*ibid.*).

ii. Bu prinsiplərin hazırkı işin hallarına tətbiqi

a) Hazırkı işdə Məhkəmənin yanaşması

119. Görəndə ki, iddiaçılara köçürülmə əmri əsasında son məcburi tərki etmə göstərişi verilib, lakin bunun icrası təxirə salınıb və o vaxtdan xeyli müddət keçib Məhkəmə (bax, yuxarıda § 35,52,56), (I) 2005-2006-cı illərdə qəbul edilmiş və yenidən baxılmış köçürülmə əmrinin Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olub-olmamasını və (II) o vaxtdan sonra səlahiyyətli orqanlar tərəfindən görülmüş digər tədbirlərin və ölçülərin Məhkəmənin demokratik cəmiyyətdə zəruri olduğu barədə gəldiyi nəticəyə, təsir edə biləcəyini ayrı-ayrılıqda araşdırmalıdır.

b) 17 Sentyabr 2005-ci il tarixli əmrin 8-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğunluğu

120. Şübhəsiz ki, səlahiyyətli orqanlara ərizəçilər qanunsuz zəbt etdikləri bələdiyyə torpaqlarından çıxarmaq hüququ verilmişdir (bax, paraqraf 11, yuxarıda).
121. Məhkəmə qeyd edir ki, milli səlahiyyətli orqanlar bir neçə onilliklər ərzində ərizəçilərin ailələrini və ya əcdadlarını sıxışdırmaq üçün heç bir addım atmadıqlarına görə, faktiki olaraq Batalova Vodenitsadakı qanunsuz yaşayış qəsəbələrinə *de facto* dözmüşlər (bax yuxarıda paraqraf 8,17,92). Onun fikrincə, bu fakt çox vacibdir və nəzərə alınmalıdır (bax, misal üçün, Orlic, Xorvatiya, §70, yuxarıda qeyd olunmuş). Qanunsuz sakinlər evlərində qalmaqdan ötrü heç bir qanuni gözlənti hüququ əldə etməsinə baxmayaraq, səlahiyyətli orqanların hərəkətsizliyi ərizəçilərin Batalova Vodenitsa ilə güclü əlaqələrin inkişaf etməsi və orada ictimai həyatın qurulması ilə nəticələnmişdir. Mütənasiblik prinsipi tələb edir ki, bütün icmanın həyatına aid olan və uzun müddəti əhatə edən məsələ, qanunsuz zəbt edilmiş mülkiyyətdən fiziki şəxslərin çıxarılması kimi adi işlərdən bütünlüklə fərqli vacib hesab edilsin.
122. Mübahisələndirilən köçürülmə əmri “Bələdiyyə mülkiyyəti haqqında” Qanunun 65-ci maddəsinə əsaslandırılmışdır, buna əsasən, qanunsuz yaşayan şəxslər, cəmiyyətdə onilliklərlə yaşaması və ya evsiz qalması kimi hər hansı bir xüsusi şərtədən asılı olmayaraq, torpaqlarından çıxarıla bilərlər. Müvafiq daxili qanunvericiliyə əsasən, bələdiyyə orqanları müxtəlif maraqları nəzərə alınmağa və mütənasibliyi qorumağa məcbur deyildilər (bax paraqraf 38,66,72 yuxarıda). Bu hüquqi bazaya əsaslanaraq, bələdiyyə orqanları ərizəçilərin torpaqları qanunsuz olaraq zəbt etdiklərindən başqa digər dəlil gətirməmişdir və yerli məhkəmələr, məhkəmə icraatı baxışlarında mütənasiblik və ərizəçilərin və onların ailələrinin uzun müddət ərzində Batalova Vodenitsada rahat yaşamaqları haqqında dəlilləri eşitməkdən imtina etmişdilər (bax, paraqraf 29-31 38-38).
123. Bu kimi işlərdə belə bir yanaşma özü-özlüyündə problematik xarakter daşıyır və mütənasiblik prinsipinə uyğun deyil. Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən, əgər ərizəçilərin əleyhinə olan köçürülmə əmri “təxirəsalınmaz ictimai tələbat”a cavab verirsə və, xüsusilə də, bu təqib edilən qanuni məqsədə mütənasibdirsə, qanuni məqsəd üçün “demokratik cəmiyyətə zərurət” kimi hesab edilə bilər.
124. Məhkəmə daha sonra müşahidə edir ki, bir çox ərizəçilərin evlərinin əsas sanitariyaya və tikinti şərtlərinə cavab verməməsi təhlükəsizlik və sağlamlığın qorunması problemlərinə səbəb olur. Lakin hesab edilir ki, risklərlə mübarizənin alternativ üsullarının müvafiq orqanlar tərəfindən

ciddi şəkildə araşdırılması barədə dəlillərin yoxluğu, Hökumətin ərizəçilərin köçürülməsi məsələsinin əlverişli həlli yolunun olması barədə bəyanatı zəifləmişdir və öz-özlüyündə köçürülmə əmrinə haqq qazandırılmasına xidmət edə bilməz.

125. Həqiqətən də qaraçıların daxil olması və ev problemləri barədə uzumüddətli proqramlardan və bəyannamələrdən, həmçinin ölkənin başqa yerlərində və Sofiyanın digər bölgələrində həyata keçirilən lahiyələrdən göründüyü kimi, Bolqarıstan hökuməti, qanunsuz qaraçı qəsəbələri ilə əlaqədar müxtəlif tədbirləri nəzərdə tutmuşdur. Bunların arasında mümkün olduqda binaların qanuniləşdirməsi, ictimai kanalizasiyanın və su təchizatı qurğularının inşası və evakuasiya edilməsi zəruri olan yerlərdə alternativ yaşayış yerlərinin tapılmasına yardım edilməsi vardır. (bax paraqraf 60-63, 65,69,70,73-83,95). Bu üsulların bəzilərinin şəhərin inkişafına nail olmasına və təhlükəsizlik və sağlamlıq risklərinin aradan qaldırılmasına birbaşa aid edildiyinə baxmayaraq, Hökumət, bu məsələlərin hazırkı vəziyyətdə işə tətbiq edilməsini göstərməmişdir.
126. Bundan başqa qeyd etmək lazımdır ki, səlahiyyətli orqanlar, mübahisəli əmrin qəbul edilməsindən əvvəl ərizəçilərin köçürülməsi nəticəsində onların evsiz qalacaqları riskini nəzərə almamışlar. Onlar, əmri 2005-ci və 2006-cı illərdə, nəticəsindən asılı olmayaraq, həyata keçirməyə cəhd etdilər və alternativ sığınacaqla təmin etmə öhdəliyindən ibarət olan müqaviləni imzaladığına baxmayaraq, onlar buna əməl etmədilər və ərizəçilərin evsiz qalmasının aidiyyətsiz olduğunu bəyan etdilər. (bax paraqraf 27-42). Məhkəmə hesab edir ki, xüsusilə, ərizəçi ailələrinin uzun tarixli rahat yaşayışını və Batalova Vodenitsada qurduqları cəmiyyəti nəzərə almaq şərtilə, hazırkı məsələnin xüsusi hallarında mütənasiblik prinsipi tələb edir ki, iddiaçıların köçürülmələri nəticələrinə və onların evsiz qalmaları riskinə lazımi diqqət yetirilsin.
127. Məhkəmə həmçinin onu qeyd edir ki, Hökumətin istinad etdiyi inşaat planlarının realizasiya mərhələsinə yaxınlaşması əlamətləri olmamışdır. Buna görə də, Hökumət, torpağın ictimai ehtiyaclar üçün təcili tələb edildiyini göstərməmişdir. Belə hallarda mütənasiblik, hazırkı məsələdə olduğu kimi, torpağa hüququn bərpa edilməsi hansı məqsədlər üçün istifadəsi olunması ilə sıx bağlıdır. Pinsipcə, daxili orqanların bu məsələləri nəzərdən keçirdiyi hallarda, Məhkəmə, adətən, onların gəldiyi nəticəni əsassız olmadığını qəbul edir. Bu kimi addımın sübutu olmadığı halda, Məhkəmə, hazırda ərizəçilər tərəfindən zəbt edilmiş torpaqların inkişaf planlarının iddia edilən vacibliyinə az önəm verir.
128. Bundan başqa, bələdiyyə rəsmilərinin bəyanatlarından və Məhkəmə qarşısına təqdim edilmiş Hökumətin sənədlərindən göründüyü kimi, hazırkı

vəziyyətdə, səlahiyyətli orqanlar, xüsusilə qaraçı icmasının ehtiyaclarını nəzərə almaq şərti ilə yanaşmaların baxılmasından imtina etmişlər, ona görə ki, bu kimi münasibət əhalinin əksəriyyətinin əleyhinə irqi ayrı-seçkiliyə gətirib çıxaracaqdır. Bu məsələ ilə bağlı olaraq, Məhkəmənin fikrincə, ziddiyət yaranacaq. Bir tərəfdən ərizəçilərin spesifik problemləri olan və bununla bağlı müvafiq münasibətə məruz qala biləcək imtiyazsız icmanın hissəsi olması anlayışına əsaslanan qaraçıların daxil olmasına dair milli və regional programların qəbul edilməsi, digər tərəfdən isə, cavabdeh dövlətin bu işdə etdiyi kimi, təqdim edilən sənədlərdə göstəriləndə kimi, bunun dəstəklənməsi “imtiyazlı” münasibətə və əhalinin əksər hissəsinə qarşı ayrı-seçkiliyə gətirib çıxaracaq (bax paraqraf 41,60,63 və 95-98 yuxarıda).

129. Sonuncu arqument, ərizəçilərin icmasını bir səfil və sosial cəhətdən qusurlu qrup kimi tanımağa imkan vermir. (bax D.H və başqaları, Çexiya Respublikası, GC, no. 57325\00 §182, ECHR 2007-IV). Belə sosial qrupların üzvlərinin etnik mənşəyindən asılı olmayaraq, əksər əhali ilə bərabər eyni hüquqlardan səmərəli şəkildə istifadə etməsi üçün yardıma ehtiyacı ola bilər. Məhkəmə, Konvensiyanın 14-cü maddəsi çərçivəsində bəyan edir ki, bu müddəa, nəinki üzv Dövlətlərə qruplar arasında olan “faktiki bərabərsizliyi” düzəltmək məqsədilə müxtəlif davranışları qadağan etmir, üstəlik, müəyyən hallarda müxtəlif davranışlar vasitəsilə bərabərsizliyi düzəltmək uğursuz cəhdi 14-cü maddənin pozulmasına gətirib çıxara bilər (bax D,H və başqaları, Çexiya Respublikası, yuxarıda qeyd olunmuş ,175: hüquqların müəyyən aspektləri ilə bağlı vəziyyət Belçikada təhsil üçün dillərin istifadəsi, Belçika, Merits, 23 İyul,1963 qərarı, A seriyası,no. 6, paraqraf 10,Thimennos Yunanıstan GC no. 34369\97, paraqraf 44, ECHR 2000-IV, və Stec və başqaları, Böyük Britaniya GC, no.65731\01, paraqraf 51,ECHR 2006-....). Hazırkı iş kimi olan hallarda, 8-ci maddənin kontekstində, ərizəçilərin sosial qrup olaraq xüsusiyyəti və onların tələbatları dövlətin həyata keçirilməli olduğu mütənasibliyin qiymətləndirilməsi prosesi üçün vacib amillərdəndir.
130. Yuxarıda deyilənlər, Konvensiyaya əsasən, səlahiyyətli orqanların ərizəçiləri evlə təmin etmək kimi öhdəliyinin olduğunu nəzərdə tutmur. 8-ci maddənin şərtləri evlə edilmək hüququ vermir (bax Chapman, §99, yuxarıda qeyd olunmuş) və müvafiq olaraq evsizləri evlə təmin etmək üçün hər hansı bir pozitiv öhdəlik məhdudlaşdırılmalıdır (bax O Rourke, Böyük Britaniya, no.39022\97, ECHR, 26 iyun 2001). Müstəsna hallarda, xüsusilə həssas fərdlərin sığınacaq ilə təmin edilməsi öhdəliyi Konvensiyanın 8-ci maddəsindən irəli gələ bilər.
131. Həqiqətən, ərizəçilərin özləri məsələnin həlli yolunu axtarmaqda aktiv olmayıblar (bax yuxarıda paraqraf 13,43,51). Aydınır ki, onlar sosial mənzilin axtarışında istəkli olmayıblar, ən azından ona görə ki, onlar

dağılmaq istəmirlər, bununla əlaqədar olan xərcləri ödəmək onlar üçün çətin görünür və ümumilikdə, onların çoxmənzilli evlərə köçmələri nəticəsində yaşayış mühitinin radikal şəkildə dəyişməli olacaqdırlar. Buna baxmayaraq, 8-ci maddə razılığa gələn Dövlətlərin üzərinə torpaqların qeyri-qanuni zəbt edilməsinə müddətsiz dözmək öhdəliyi qoymur. (bax Chapman, yuxarıda qeyd edilən § 96, şəxsiyyəti müəyyən edən köçəri həyat tərzini təmin etməklə bağlı çox spesifik və nisbətən məhdud pozitiv öhdəliyə aid olan).

132. Hazırkı işdə vacib məsələlərdən biri də ondan ibarətdir ki, ərizəçilərin mənsub olduqları sosial qrupun əlverişsiz şəraiti, məsələn, digərlərilə eyni əsasda onların mövcud sosial yaşayış hüququ verən mənzilə ehtiyacı olan şəxslər statusunu rəsmi əldə etmələrinə kömək etməsində, nəzərə alın bilər və nəzərə alınmalı idi. Bu, Bolqar hakimiyyət orqanlarının milli və regional proqramlarında tanınmışdır, ancaq hazırkı işdə praktik addımların atılması ilə nəticələnməmişdir (bax paraqraf 55-59 və 61-65).

133. Ümumiyyətlə, ərizəçilərin qanunsuz qəsəbələri ilə bağlı yanaşmanı müəyyən edərkən, onların azimtiyazlı statusa malik olan qurpa mənsub olması əsas amil kimi nəzərə alınmalı idi. Həmçinin bu amil onların köçürülməsi zəruri hesab edilsə, köçürülmənin müddəti, vasitələri və imkanı olduqda alternativ yaşayış yerinin təşkil edilməsi də nəzərə alınmalıdır. Hazırkı işdə buna əməl olunmamışdır.

134. Nəticədə, Məhkəmə hesab edir ki, cavabdeh Hökumət, 17 sentyabr 2005-ci il tarixli köçürülmə əmrinin qanuni məqsədə nail olmaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri olmasını müəyyən etməyə müvəffəq olmamışdır.

(c) 2005-2006-cı illərdən sonra baş vermiş hadisələr icraya haq qazandıracaqmı

135. Doğrudur ki, 2005-ci ilin sentyabrdan bəri illərdə Batalova Vodenitsanın aqibəti danışıqlar, diskusiyalar və Etnik və Demografik məsələlər üzrə Kooperasiya Milli Şurası kimi məşvərətçi orqanlar tərəfindən araşdırma mövzusu olmuşdur. Şura, alternativ hərəkət üsullarının tətbiq edilməsi məsələsinə baxılmasını və daha balanslı həllini tövsiyyə edir. Hökumət və Sofiyanın yerli orqanları, onların ev probleminin ərizəçiləri alternativ sığınacaqla təmin etməklə həll edilməsini planlaşdırdıqlarını dəfələrlə bəyan etmişlər (bax yuxarıda paraqraf 33, 44, 55, 57 və 96). Həmçinin doğrudur ki, Bolqarıstanda qaraçıların ev problemləri ilə əlaqədar bir neçə proqramlar milli və regional səviyyədə qəbul edilmişdir, (bax, paraqraf 60-63 yuxarıda) və çox güman ki, bəzi layihələr digər yerlərdə də həyata keçirilmişdir. Bütün bunlar, fərdi şəxslərə yardım edilməsi kimi müsbət

tədbirlərlə bina planlaşdırılma qaydalarının icrasını birləşdirməklə səlahiyyətli orqanların mütənasib yanaşma axtarışında olduğunu göstərir.

136. Məhkəmə, bunu da qeyd edə bilməz ki, bu müzakirələr və proqramlar mübahisə edilən köçürülmə əmrinin dəyişmək səlahiyyətində olan orqan qarşısında formal prosedurun bir hissəsi olmamışdır, və hər bir halda, konkret olaraq ərizəçilərə aid olan hüquqi aktla nəticələnməmişdir. 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmr qüvvədədir və icraya yönəldilmişdir. Həmçinin müvafiq ərazinin meri müvəqqəti olaraq ərizəçilərin çıxarılmasını dayandırsada, Məhkəməyə təqdim edilmiş iş materiallarından görünür ki, 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmrin yenidən baxılması barədə qərar qəbul edilməmiş və ya onun icrası ərizəçilərin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarının təmin edilməsi üçün lazımi tədbirlərin görülməsi ilə əlaqələndirilməmişdir (bax paraqraf 41, 45-48 və 56).
137. Bu halda, hesab etmək olmaz ki, yuxarıda göstərilən post hoc müzakirələr cavabdeh dövlətin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan ədalətli qərar qəbul etmə prosesini təmin etmiş və yaxud da “demokratik cəmiyyətdə zərurilik” başqa bir təzde nümayiş etdirilmişdir.
138. Hökumət həmçinin bildirir ki, 2008-ci və 2009-cu illərdə qonşuların təkrar şikayətləri, köçürülmə barədə qərarın icrasına haqq qazandıracaq (bax paraqraf 93-97).
139. Tərəflər mübahisəsiz qəbul edirlər ki, 2005-ci ilə qədər və sonra sözügedən torpağa bitişik olan çoxmənzilli evlərin sakinləri tərəfindən dəfələrlə edilən şikayətlərdə iki əsas məsələ qaldırılmışdır: (I) tullantı suların olması ilə əlaqəli sanitariya risklər və ərizəçilərin evlərinin tikinti qaydalarına riayət etməməsi faktı və (II) Batalova Vodenitsada qeyri-qanuni qəsəbə sakinləri tərəfindən törədildiyi iddia edilən hüquqpozuntuları və ictimai asayışı pozulması halları. (bax paraqraflar 20-25,42,56,93,97).
140. Birinci məsələyə dair, Məhkəmə qeyd etmişdir ki, əslində sağlamlıq üçün bu cür risklərin olması, mübahisəli tədbirlərə haqq qazandıra bilərdi və bu köçürülmə barədə qərarla mütənasiblik prinsipinə əməl edilməsini göstərir (bax paraqraf 120-134).
141. İkinci məsələyə gəldikdə, Məhkəmə qəbul edir ki, ərazidəki cinayətlər və pozuntular barədə qonşuların ittihamlarına cavab olaraq hərəkət etmək vəzifəsi səlahiyyətli orqanların üzərinə qoyulmuşdu. Qanunu tətbiq etmək və zərurət yaranarsa güman edilən cinayətləri araşdırmaq və müvafiq

şəxsləri cəzalandırmaq onların vəzifəsi idi. Cavabdeh hökumət belə hərəkətin baş verdiyi barədə heç bir sübut təqdim etməmişdir.

142. Lakin, bəzi qonşuların şikayətləri, ərizəçilərin “öz doğma yerlərinə geri qaytarılmaları” barədə qeyri-qanuni tələblərdən ibarət idi (bax paraqraf 93). Həmçinin aydındır ki, yaranmış vəziyyət, iki sosial və etnik qruplar arasında düşmənçilik riskini artıran gərginliklə xarakterizə edilirdi. Odur ki, bir qrupun digərinə qarşı olan ədavətinin təsiri altına düşməsi kimi görünməməsi üçün səlahiyyətli orqanların müəyyən tərzdə hərəkət etməsi vacib idi. Buna baxmayaraq, Məhkəmə, köçürülmə əmrinin verilməsi qərarının qəbul edilməsinin ilkin mərhələsində, sonradan qalxmış qeyri-qanuni tələblərin hər hansı bir rol oynadığından əmin deyildi.

143. Ümumilikdə, köçürülmə barədə əmrin yerli məhkəmələr tərəfindən çıxarıldığından və yenidən baxıldığından bəri baş verən hadisələr onun gələcəkdə icrasının ədalətli olması nəticəsinə gəlməyə əsas vermir.

(e). 8-ci maddəyə əsasən nəticə

144. Yuxarıdakı mülahizələr, Məhkəmənin, mütənasiblik prinsipini nəzərə almayan qanunvericiliyə əsaslanan və nəinki, qeyri-mütənasib müdaxiləyə qarşı təminatları təklif etməyən, həmçinin “demokratik cəmiyyətə zərurət” məsələsinin baxılmasını nəzərdə tutmayan qərar qəbul edilmə prosedurlara əsasən qəbul edilmiş və yenidən baxıldığından, 17 sentyabr 2005-ci tarixli köçürülmə əmrinin icra olunduğu halda Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulması barədə nəticəyə gəlmək üçün Məhkəmə üçün kifayətdir.

2. 8-ci maddə ilə birlikdə götürülməklə 14-cü maddə

145. Tərəflərin arqumentləri 85-99-cu paraqraflarda göstərilmişdir. Əslində ərizəçilər köçürülmə barədə əmrin onlara qarşı irqçi münasibətə əsaslandığını iddia edirlər və Hökumət, köçürülmə barədə əmrin ədalətli olduğunu və ərizəçilərin imtiyazlı rəftara hüquqlarının olmadığını iddia edirdi.

146. Şübhəsiz ki, ayrışeçkilik ərizəçilərin evlərinə və şəxsi həyatına hörmət hüququ münasibətdə olduğundan və nəticədə 8-ci maddənin əhatə dairəsinə düşən məsələlərə də aid edildiyindən, hazırkı iş üzrə 14-cü maddə tətbiq edilir. (bax, məsələn, EB Fransaya qarşı (GC) N:43546/02, maddə 7, 22 yanvar 2008 və Larkos Kiprə qarşı (GC), N: 29515/95, maddə 28, ECHR 1999-İ).

147. Məhkəmə qeyd edir ki, qarşısına qoyulmuş məsələ, köçürülmə barədə əmrin gələcəkdə hipotetik icrası ayrışeçkilik olub-olmamasını müəyyən

etməkdən ibarətdir. Məhkəmə belə köçürülmənin vaxtı və şəraiti barədə mülahizə irəli sürə bilmir və 14-cü maddəni hipotetik ssenari əsasında qiymətləndirir. Məsələn, Məhkəmə ehtimal edə bilmir ki, ərizəçilərin qeyd etdiyi kimi, səlahiyyətli orqanlar onları qısa müddət ərzində xəbərdarlıq edərək yenidən köçürməyə cəhd göstərəcək.

148. Həmçinin Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçilərin ayrışeçkilik barədə iddia etdikləri əsas arqument, səlahiyyətli orqanların qonşular tərəfindən düşmənçilik münasibətlərinin və şikayətlərinin təsirinə həddindən artıq düşməsidir. Məhkəmə 8-ci maddəyə əsasən mütənasiblik kontekstində bu məsələnin müvafiq aspektlərini araşdırmışdır (bax paraqraf 128-143).

149. Bu halda, Məhkəmə, köçürülmə barədə 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmrin hər hansı gələcək icrasının 14-cü maddə ilə uyğunluğu məsələsinin ayrıca yoxlanılmasına əsas olmadığını hesab edir.

3. Konvensiyanın 3-cü və 13-cü maddələri və 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi

150. Ərizəçilər hesab edirlər ki, 17 sentyabr 2005-ci tarixli əmr həyata keçirildiyi təqdirdə Konvensiyanın 3-cü və 13-cü maddələrinin və 1 saylı protokolun 1-ci maddəsinin pozuntusu baş verəcək. Hökumət bunu mübahisələndirdi.

151. 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmrin həyata keçirilməsinin təxirə salındığını qeyd edərək Məhkəmə, köçürülmələrin gələcəkdə həyata keçirilməsinin metodları haqqında fərziyə irəli sürə bilmədiyini bildirdi və bu məsuliyyəti öz üzərinə götürə bilməz ki, ərizəçilər tərəfindən təkid edildiyi kimi, səlahiyyətli orqanlar yenidən dərhal onları evlərindən çıxarmağa cəhd göstərməyəcək və müvafiq olan hallarda alternativ sığınacaq təklif etməyəcəklər. Nə də təxmin edə bilər ki, səlahiyyətli orqanlar onların əşyalarına zərər vuracaq yaxud da onları daşımağa vaxt verməyəcəklər. Bələdiyyə orqanları mübahisəli köçürülmə əmri həyata keçirildiyi təqdirdə ayrıca dağıtma əmrini həyata keçirtmək niyyətində olduqlarını bəyan etdilər. (yuxarıda 31-ci bəndə bax).

152. Hər bir halda Məhkəmə artıq aşkar etmişdir ki, 17 sentyabr 2005-ci il köçürülmə əmrinin həyata keçirilməsi, əmrin verilməsi və yenidən baxılması 8-ci maddəyə əsasən heç bir prosedural zəmanətlərə cavab vermədiyinə görə ərizəçilərin hüquqlarını pozacaq. Bu hallarda, şübhələnməyə heç bir səbəb yoxdur ki, cavabdeh dövlət hazırkı qərarı

yerinə yetirəcək və nöqsanlı əmrə əsasən ərizəçiləri köçürərək Konvensiyanı pozmayacaq.

153. Yuxarıda göstərilən səbəblərə görə, Məhkəmə yuxarıdakı şikayətlərin ayrılıqda araşdırılmasını lüzumsuz hesab edir.

II. Konvensiyanın digər iddia olunan pozuntuları

154. Ərizəçilər iddia etmişdirlər ki, köçürülmə əmrinin gələcəkdə tətbiqi halında ortaya çıxacaq Konvensiyanın istənilən pozuntusundan əlavə, səlahiyyətli orqanlar artıq 3,8,13 və 14-cü maddələrdə təsbit edilən hüquqlarını pozmuşdurlar.

155. Xüsusilə, ərizəçilərin fikrincə, səlahiyyətli orqanlar tərəfindən onların onilliklərlə orada məskunlaşmasına tolerantlıq göstərərək indi çıxarılması, imzanlanmış müqavilələri və qanuni maraqları nəzərə almadan qeyri-qaraçı sakinlərinin irqi meyilli şikayətlərinə əsasən hərəkət edərək və ərizəçilərin evsiz qalmasına açıq laqeydlik nümayiş etdirərək ədalətsiz və əsassız tərzdə hərəkət etməsi alçaldıcı olaraq xarakterizə edilə bilən belə ciddi davranışla nəticələnir. Belə davranış istənilən halda ayrı-seçkilikdir.

156. Hökumət hesab edir ki, şikayət edilən bütün hallar qanunidir və Konvensiyaya uyğundur.

157. Məhkəmə qəbul edir ki, ərizəçilərin 2005-ci il sentyabr ayındakı vəziyyətləri ağır idi, hansı ki, onlara və ailələrinə onilliklərlə yaşadıkları evlərini tərk etmələri üçün bir neçə gün verilmişdi. Məhkəmə artıq aşkar etmişdir ki, 17 sentyabr 2005-ci il tarixli köçürülmə əmri həyata keçirildiyi təqdirdə 8-ci maddənin pozuntusu baş verəcəkdir.

158. Qeyd etmək lazımdır ki, hakimiyyət orqanları köçürülmə əmrinin icrasını dayandırmışlar. Yuxarıda qeyd olunanlara baxmayaraq Məhkəmə, ərizəçilərin hakimiyyət orqanlarının onların köçürülməsi barədə qərarı elan etməsi və hazırlıq tədbirlərinin görülməsi nəticəsində 3-cü maddə ilə müəyyən olunan sərtlilik həddini aşan rəftara və ya ayrılıqda 8-ci maddənin pozuntusuna məruz qaldıklarını inandırıcı hesab etmir. Bunu nəzərə almaq lazımdır ki, ərizəçilər bələdiyyə torpaqlarını qanunsuz olaraq zəbt etdiklərini bütün müddət ərzində bildirdilər və orada qeyri-müəyyən müddətdə qalacaqlarına ümid edə bilməzdilər.

159. Bu doğrudur ki, dövlət rəsmiləri tərəfindən verilən ayrı-seçkili bəyanatların ciddi halları yaxud da səlahiyyətli orqanların irqi bəyanatlara

reaksiya verməməsi 14-cü maddənin hətta 3-cü maddənin pozuntusuna gətirib çıxarda bilər (bax Moldovanın Rumıniyaya qarşı (N2) 41138/98 və 64320/01, maddə 111-14, ECHR2005-VII (çıxarışlar), sonrakı istinadlarla). Məhkəmə daha sonra istisna etmir ki, ayrı-seçkili münasibətlərə və bəyanatlara reaksiya verməməsi 14-cü maddənin, o cümlədən, 8-ci maddə də daxil olmaqla, Konvensiyanın digər müddəaları ilə birlikdə götürülməklə pozuntusuna gətirib çıxarda bilər.

160. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçilərin əsas şikayəti 8-ci maddəyə əsasən onların hüquqlarının potensial pozuntusu ilə əlaqəlidir. Şikayət olunan ayrı-seçkilik bəyanatlara və münasibətlərə gəldikdə isə, Bolqariyanın şikayətləri Diskriminasiya əleyhinə Müdafiə aktına əsasən fəaliyyət göstərən komissiyaya yönləndirən yaxud da birbaşa məhkəmə icraatına gətirən hüquqi müdafiə mexanizmləri vardır. Bu mexanizm müvafiq nümunələrdən (paraqraf 71) göründüyü kimi, təcrübədə açıq-aşkar fəaliyyət göstərir və ərizəçilər buna müraciət edə bilmədiklərini iddia etməyiblər. Buna görə də, milli hüquqi sistemin ərizəçiləri müdafiəsiz qoyduğu deyilə bilməz. Onlar nifrət doğurucu nitqlərin araşdırılması və istənilən irqçi bəyanatların etibarlı məhkəmə hökmünü və kompensasiya əldə etmək məqsədilə qanuni mühakimə üsullarına müraciət edə bilərlər.
161. Yekun olaraq, Məhkəmə 17 sentyabr 2005-ci il tarixli köçürülmə əmrinin gələcəkdə həyata keçirilməsinə dair şikayətləri ətraflı araşdıraraq hesab edir ki, ərizəçilər, onlar tərəfindən irəli sürülən əlavə şikayətlərin Konvensiyaya əsasən ayrıca məsələ kimi qaldırılmasını sübutlu şəkildə təsis etməyiblər.

Konvensiyanın 46-cı maddəsinin tətbiqi

162. Məhkəmə hazırkı işin Konvensiyanın 46-cı maddəsinə əsasən baxılmasını müvafiq hesab edir, hansı ki aşağıdakı müddəaları mövcuddur:

Maddə 46

- “1. Razılığa gələn yüksək tərəflər, onların tərəf olduqları istənilən işdə Məhkəmənin yekun qərarına riayət etməyi öhdələrinə götürürlər.*
- 2. Məhkəmənin yekun qərarı onun icrasına nəzarəti həyata keçirən Nazirlər Kabinetinə göndəriləcəkdir”.*

163. Məhkəmə təkrar edir ki, Konvensiyanın 46-cı maddəsinə əsasən qərarların icrası kontekstində, Məhkəmənin Konvensiya və ya onun protokollarının pozuntusunu aşkar etdiyi qərar cavabdeh dövlətin üzərinə yalnızca ədalətli

kompensasiya yolu ilə təyin olunan məbləği ödəməyi yox, eyni zamanda Nazirlər Komitəsinin nəzarətinə aid olan daxili hüquqi qanunları ilə qəbul edilən ümumi və yaxud da uyğun olan hallarda fərdi tədbirlərin həyata keçirilməsini seçmək öhdəliyi qoyur. Bundan başqa, Konvensiyaya xüsusilə də 1-ci maddəyə əsasən razılığa gələn dövlətlər Konvensiyanı ratifikasiya etməklə öz daxili qanunvericiliklərini ona uyğunlaşdırılmasını öz öhdələrinə götürürlər (bax Maestri İtaliyaya qarşı (GC) N:39748/98, maddə 47, ECHR2004-1).

164. Beynəlxalq hüquqla nəzərdə tutulan razılığa gələn dövlətlərin Konvensiyanın tələblərini yerinə yetirmək vəzifəsi (borcu) qanunvericilik orqanları da daxil olmaqla istənilən dövlət orqanından hərəkət etmək tələbini nəzərdə tutur (bax Viaşu Rumıniyaya qarşı, N: 75951/01, 9 dekabr 2008).

165. Hazırkı işdə qeyd edilmiş Bələdiyyə Mülkiyyət aktının müddəalarını və 17 sentyabr 2005-ci il əmrinin hələ də Bolqarıstan qanunvericiliyinə əsasən qüvvədə olması faktını nəzərə alaraq, Konvensiyanın 46-cı maddəsinə müvafiq olaraq cavabdeh dövlətə öz öhdəliklərini icra etməsi üçün yardım etmək zəruri görsənir.

166. Xüsusilə də, hazırkı işdə öz araşdırmaları baxımından Məhkəmə belə qeyd edir ki, bu qərarın icrası zamanı ümumi meyarlar Konvensiya ilə qorunan hüquq və azadlıqlara təsir edə biləcək ictimai torpaq və binaların geri qaytarılması əmrini təmin etməkdən ötrü müvafiq daxili qanunvericiliyə və təcrübəyə düzəlişləri ehtiva etməlidir, hətta qanunsuz tutulma hallarında belə, güdülən məqsədlər, aidiyyəti şəxslər və mütənasibliyi təmin edən meyarlar açıqca müəyyən edilməlidir.

167. Nə qədər ki məsələ fərdi tədbirlərlə əlaqəlidir, Məhkəmənin nöqtəyi nəzərinə hazırkı qərarın icrası ya 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmrin ləğvini ya da hazırkı qərardan aydın olduğu kimi, səlahiyyətli orqanların Konvensiyanın tələblərini yerinə yetirməsini təmin etmək məqsədilə onun icrasının müvafiq tədbirlər görülməyə qədər dayandırılmasını tələb edir.

Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tələbləri

168. *“Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun protokollarının pozuntusunu müəyyən etsə və əgər Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin daxili hüququ yalnız bu pozuntunun qismən aradan qaldırılmasına imkan verirsə, onda Məhkəmə zəruri halda zərərçəkənə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir”.*

A. Zərər

169. Ərizəçilərin hər biri mənəvi ziyanə görə 10,000 avro (EUR) tələb etmişdirlər. Onlar illər boyu evsiz qalmağ qorxusundan və səlahiyyətli orqanların fəaliyyətlərindəki irqi yanaşmalardan əziyyət çəkdiklərini qeyd etmişdirlər. Ərizəçilər ziyanə görə verilən istənilən ödənişin Bolqarıstan Helsinki Komitəsinin bank hesabına ödənilməsini xahiş etmişdirlər.
170. Hökumət səlahiyyətli orqanların ayrı-seçkili və irqçi davranışları haqqında iddialara etiraz edərək hesab edir ki, Konvensiyanın pozuntusunun aşkar edilməsi yetərli kompensasiya təşkil edəcək.
171. Hazırkı işdə Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmr icra olunduğu təqdirdə, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusu baş verəcəkdir. Pozuntunun baş verdiyi hələ də üzə çıxmayan əksər hallarda, Məhkəmə hesab edir ki, pozuntunun aşkar edilməsi ədalətli kompensasiya üçün kifayətdir (bax, *mutandis mutandis*, Raza Bolqarıstana qarşı, N:31465/08, maddə 88, 11 fevral 2010, sonrakı istinadlarla). Bu işdə fərqli nəticəyə gəlmək üçün heç bir səbəb görünmür. Bundan əlavə, yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, ərizəçilər özləri onların Batalova Vodenitsada qeyri-qanuni məskunlaşmalarına son qoyacaq hər hansı həll yolları axtarmaqda fəal olmayıblar (bax paraqraf 13,43 və 51).

B. Məsrəf və xərc lər

172. Ərizəçilər Məhkəmə və milli məhkəmələrdə proseslərlə əlaqədar xərclərə və məsrəflərə görə 5.786.82 avro tələb etmişdirlər. Bu məbləğə saat hesabı ilə 70 avro olan hüquqi işlərin 81 saati üçün hüquqi rüsumlar və 116.82 avro məhkəmə haqqı daxildir. Ərizəçilər hüquqi haqqqlar müqaviləsinin, vaxt hesabatının və çeklərin surətlərini təqdim etdilər. Onlar tələb olunan məbləğin onlara hüquqi yardım göstərən Bolqarıstan Helsinki Komitəsinin bank hesabına birbaşa olaraq ödənilməsini tələb etdilər.
173. Hökumət hesab edir ki, saat başına tələb olunan məbləğ Bolqarıstanda vəkillərin adi (həmişəki) haqqqlarından bir neçə dəfə çox olduğuna görə, tələb həddindən artıqdır.
174. Müvafiq meyarları nəzərə alaraq və iddia olunan hüquqi iş saatlarının həddindən çox olmasını hesab edərək, Məhkəmə xərclər və məsrəflərə görə 4000 avro (EUR) təyin edir.

C. Faizlər

175. Məhkəmə münasib hesab edir ki, inflyasiya faizinin dərəcəsi Avropa Mərkəzi Bankının kredit faizinin dərəcəsinə əsaslanmalı və ona üç faiz dərəcəsi əlavə olunmalıdır.

BU SƏBƏBLƏRƏ GÖRƏ, MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmr icra olunduğu təqdirdə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulacağını qeyd edir;
2. 8-ci maddə ilə əlaqədar olaraq Konvensiyanın 14-cü maddəsinə əsasən heç bir ayrıca məsələnin qalxmadığını qeyd edir;
3. 17 sentyabr 2005-ci il tarixli əmr icra olunduğu təqdirdə Konvensiyanın 3-cü və 13-cü maddələrinin və 1 saylı protokolun 1-ci maddəsinin pozuntusunun ayrılıqda araşdırılmalarının zəruri olmadığını qeyd edir;
4. Səlahiyyətli orqanların Batalova Vodenitsa ilə bağlı keçmiş hərəkətləri və bəyanatlarına aid ərizəçilərin Konvensiyanın 3, 8, 13 və 14-cü maddələri ilə əlaqədar şikayətlərinə gəldikdə isə heç bir ayrıca məsələnin qalxmadığını qeyd edir.
5. Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusunun aşkar olunmasının özlüyündə ərizəçilərin məruz qaldığı istənilən mənəvi ziyana görə ədalətli kompensasiya üçün yetərli olacağını qeyd edir;
6. (a) cavabdeh Dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq qərarın qüvvəyə mindiyi tarixdən üç ay ərzində ərizəçilərə ödəniş zamanı qüvvədə olan Bolqarıstan levsinin məzənnəsinə uyğun olaraq xərclərə və məsrəflərə görə eyni zamanda ərizəçilərdən tutula biləcək hər hansı vergilərə görə 4000 avro (EUR) Bolqarıstan Helsinki Komitəsinin bank hesabına ödəməlidir;
- (b) yuxarıda qeyd olunan üç aylıq müddət bitdikdən sonra qərarın icrasınadək gecikdirilmə müddəti ərzində yuxarıda göstərilən məbləğin üzərinə Avropa Mərkəzi Bankındakı kredit faizinin yuxarı həddi ilə hesablanmış faiz və onun üzərinə daha üç faiz gəlməlidir.
7. Ərizəçilərin əvəzin ədalətli ödənilməsi ilə bağlı iddiasının qalan hissəsinin *rədd edir*.

İngiliscə hazırlanmış və yazılı şəkildə 24 aprel 2012-ci il tarixdə, Məhkəmə Reqlamentinin 77-ci maddəsinin 2 və 3-cü bəndinə əsasən tərəflərə bildirilmişdir.

Fatoş Aracı
Katib

Lech Garlicki
Sədr

